

Islamofobiska hatbrott

Islamofobiska hatbrott

Rapport 2021:3

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-88599-42-1
urn:nbn:se:bra-962

© Brottsförebyggande rådet 2021
Produktion: Odelius & Co #21-5311
Författare: Johanna Olseryd, Lisa Wallin, Anna Repo.
Omslag: Odelius & Co
Tryck: E-print AB

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm.
Telefon 08-598 191 90, e-post kundservice@nj.se, www.nj.se/offentligapublikationer

Förord

Brottsförebyggande rådet (Brå) har på uppdrag av regeringen tagit fram ett kunskapsunderlag om islamofobiska hatbrott i syfte att stärka det förebyggande arbetet inom området. Bakgrunden är den handlingsplan mot *rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott* som beslutades av regeringen 2016. Som skäl för uppdraget till Brå anger regeringen att tidigare studier visat att islamofobi tar sig olika uttryck, bland annat genom att muslimer och förmodade muslimer utsätts för hatbrott och mediala påhopp och har sämre möjligheter att till exempel få anställning. Till detta kommer Säkerhetspolisens bedömning att främlingsfientliga och radikalnationalistiska strömningar ökat i samhället.

Denna studie syftar särskilt till att öka kunskapen om den islamofobiska hatbrottslighetens karaktär, vilka som drabbas och vilka konsekvenser denna brottslighet får. Studien vänder sig främst till regeringen, men även till rättsväsendets aktörer och andra med intresse i frågan.

Studien har genomförts av Johanna Olseryd, Lisa Wallin och Anna Repo på Brå. I det inledande arbetet har också Hannah Pollack Sarnecki deltagit. Brå vill särskilt tacka Göran Larsson, professor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet, och Malin Åkerström, professor i sociologi vid Lunds universitet, som har läst ett utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Synpunkter på preliminära resultat har även lämnats vid ett seminarium med en extern referensgrupp. Avslutningsvis vill Brå tacka studiens intervjupersoner, vars berättelser möjliggjort den här rapporten.

Stockholm i mars 2021

Kristina Svartz
Generaldirektör

David Shannon
Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	12
Studiens syfte och frågeställningar	12
Viktiga definitioner och begrepp	13
Metod och material	18
Polisanmälningar och förundersökningar	18
Intervjuer	19
Selektionsmekanismer och representativitet	21
Tidigare forskning	23
Islamofobins utveckling	23
Medierapporteringens betydelse	24
Islamofobins karaktär och omfattning	25
Gärningspersoner och negativa attityder till muslimer	27
Karaktären på islamofobiska hatbrott och kränkningar	31
Hot och ofredanden	32
Hets mot folkgrupp	34
Ärekränkning	36
Klotter	36
Våldsbrott	37
Händelser riktade mot religiösa platser	38
Mikroaggressioner, fördomsfullt bemötande och diskriminering	39

Variationer i utsatthet	42
Utsattheten inte begränsad till någon särskild grupp	42
Upprepad utsatthet vanligt	42
Ett intersektionellt perspektiv synliggör överlappande utsattheter	43
Regionala skillnader	47
Samband mellan utsatthet och synlighet	47
Medial uppmärksamhet kan medföra utsatthet	48
Även icke-muslimer utsätts	49
Gärningspersonerna	51
Gärningspersonerna är ofta okända	51
Relationen mellan utsatt och gärningsperson	51
Gärningspersoner finns i alla samhällsskikt	53
Organisatorisk tillhörighet ovanligt	54
Liten grupp högaktiva lagöverträdare	56
Konsekvenser och coping-strategier	57
En stor variation i konsekvenserna av utsatthet	57
Utsatthet leder till ändrade rutiner och beteenden	59
Islamofobi får även bredare konsekvenser	62
Mötet med rättsväsendet	67
Många av hatbrotten har inte polisanmälts	67
Kontakten med rättsväsendet	69
Åtgärdsförslag	73
Ytterligare forskning behövs	73
Förstärkt arbete mot hatbrott inom rättsväsendet	74
Referenser	79

Sammanfattning

Rapportens syfte

Brå har fått i uppdrag av regeringen att undersöka de islamofobiska hatbrottens karaktär. I detta ingår att beskriva hur brotten ser ut, vem som utsätts, om det går att säga något om vem gärningspersonerna är samt vilka konsekvenser brotten får. Målet är att uppdraget ska leda till förbättrad kunskap för att kunna stärka det förebyggande arbetet mot rasism, och särskilt islamofobi.

Resultaten bygger på intervjuer och förundersökningar

Regeringens uppdrag till Brå handlar om att beskriva den islamofobiska hatbrottslighetens karaktär ur ett brett perspektiv, inte om att beskriva eller skatta dess omfattning. Av denna anledning använder studien främst en kvalitativ ansats, och två primära data-material har samlats in för att belysa studiens frågeställningar. Dels har närmare 500 ärenden analyserats. Det rör sig om anmälningar och i förekommande fall förundersökningar från åren 2016 och 2018, som i Brås hatbrottsstatistik identifierats ha islamofobiskt innehåll. Dels har över 50 intervjuer genomförts med privatpersoner, representanter för muslimska församlingar, föreningar och organisationer, forskare och nyckelpersoner inom rättsväsendet. Nästan fyra av fem intervjuade har egna erfarenheter av utsatthet.

Definitioner och utgångspunkter

Som hatbrott räknas enligt svensk lag de fristående brottsrubriceringarna hets mot folkgrupp, olaga diskriminering samt den straffskärpande regel som innebär att vilket annat brott som helst betraktas som ett hatbrott om ett motiv till att det begåtts varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet.

Hatbrotten kan ske i ett sammanhang där det förekommer även andra typer av kränkningar och diskriminering, och upplevelsen av utsatthet påverkas även av dessa handlingar och fördomar. Det är därför viktigt att ha en bild av detta sammanhang för att kunna förstå vilka konsekvenser som hatbrott kan få för olika grupper. Utöver att studera rena hatbrott, har Brå därför valt att fånga upp och beskriva dessa icke-brottsliga uttryck. Ytterligare anledningar till detta angreppssätt är bland annat tidigare forskning som visat att många som bor i Sverige har stereotypa och negativa uppfattningar om muslimer, och att dessa idéer har en roll som grogrund för hatbrott och diskriminering. Alla som har negativa attityder till muslimer gör sig inte skyldiga till islamofobiska handlingar, men man kan på goda grunder anta att de flesta av gärningspersonerna bär på sådana uppfattningar. Det finns också svårigheter att identifiera en händelse som ett hatbrott, både för enskilda utsatta men också inom rättsväsendet.

Islamofobin har många uttryck

Den huvudsakliga slutsatsen i studien är att islamofobiska hatbrott tar sig många olika uttryck och är inte avgränsade till någon särskild plats, tid eller person. Bland anmälningarna utgör hot och ofredanden den största brottskategorin, följt av hets mot folkgrupp, ärekränkning, våldsbrott och klotter.

Vissa av dessa uttryck är vanligare i de händelser som fångats upp i både anmälningar och intervjuer, såsom skällsord, knuffar och slöjryckningar (som framför allt drabbar muslimska kvinnor på offentliga platser). Andra återkommande inslag är grannar som gör sig skyldiga till upprepade hot och trakasserier, hets mot folkgrupp i sociala medier och brott av varierande allvarlighetsgrad som riktas mot moskéer. Olaga diskriminering är relativt ovanligt bland anmälningarna, men i intervjuerna beskrivs flera upplevelser av diskriminerande beteenden, av olika slag. Fördomsfullt bemötande och mikroaggressioner utgör andra kränkningar som formar intervjupersonernas upplevelser av utsatthet.

Ord har betydelse

Muslimer i Sverige är ett diversifierat kollektiv av individer som identifierar sig som muslimer av kulturella, traditionella, historiska, religiösa eller andra skäl. Personerna har bakgrund i många olika delar av världen, många är födda i Sverige, och en stor andel kan betraktas som sekulära. Av Brås intervjuer framgår en tydlig upplevelse av att den politiska och mediala diskursen idag bidrar till att befästa ett ”vi och dom”-perspektiv, där muslimer tillskrivs egenskaper efter föreställningen om att alla muslimer delar gemensamma särdrag.

Innehållet i Brås material speglar de fördomar som ryms inom den islamofobiska föreställningsvärlden och har konkreta beröringspunkter med omvärldshändelser och (missnöjes-)politiska diskussioner. Det handlar exempelvis om att ordet muslim används ihop med svordomar, eller att muslimer omtalas med olika avhumaniserande begrepp, såsom råttor eller parasiter, och även krigsreferenser är vanliga. Därutöver förekommer många misogyna uttalanden om muslimska kvinnor. Även uttryck för konspirationsteorier förekommer bland gärningspersonernas utsagor.

Synlighet kan trigga islamofobi

Resultaten ger stöd för det som tidigare forskning visat, nämligen att det inte är någon särskild ”typ” av muslim som utsätts för hatbrott. Kön, ålder, sysselsättning och levnadsomständigheter i övrigt varierar. Ett antal risksituationer har dock identifierats som är direkt kopplade till olika former av synlighet. Det kan till exempel handla om att bära olika former av religiös klädsel på allmän plats eller att man figurerar i mediala sammanhang (oavsett kontext).

Även icke-muslimer utsätts för islamofobi när de uppfattas ha samröre eller förknippas med personer som tillskrivs en muslimsk identitet eller frågor som rör muslimer. Det kan handla om religiösa företrädare, forskare, journalister och politiker.

Vissa muslimer är mer utsatta

På vilket sätt och hur ofta man utsätts för islamofobi skiljer sig åt beroende på vilken tillhörighet man kan tillskrivas i övrigt, utifrån exempelvis kön, hudfärg, klass och etnicitet m.m. Det gör att vissa muslimer drabbas särskilt, och för vissa beslöjade kvinnor kan islamofobiska inslag av olika allvarlighetsgrad upplevas som en del av vardagen. Förekomsten av ”överlappande” utsatthet gör dessa hatbrott svårstuderade. Det är till exempel svårt att isolera betydelsen av att vara just muslim, om gärningspersonen också uttalat sig negativt om den utsattas hudfärg eller upplevda etniska härkomst.

Gärningspersoner finns inom alla grupper, men äldre och män är överrepresenterade

Det är överlag svårt att ge en representativ bild av gärningspersonerna vid islamofobiska hatbrott, inte minst för att anmälningsbenägenheten är låg. Men även bland de fall som kommer till rättsväsendets kännedom är det långt ifrån alltid som det finns uppgifter om förövaren. De beskrivningar av gärningspersonerna som låter sig göras i studien ligger dock i linje med tidigare forskning som visar att anti-muslimska föreställningar återfinns hos breda lager

i befolkningen, att intolerans mot muslimer hör ihop med intolerans mot andra minoritetsgrupper och att män och äldre personer är överrepresenterade.

I Brås kvantitativa material är sju av tio gärningspersoner män och en av fem gärningspersoner mellan 50 och 59 år. I en del ärenden framgår tecken på social och ekonomisk utsatthet med förekomst av psykisk sjukdom och alkoholmissbruk. Både anmälningar och intervjuer vittnar dock om att gärningspersoner finns i alla samhällsskikt, även om uttrycken inom dessa kan variera.

Av resultaten framgår att förekomsten av islamofobiska hatbrott är långt ifrån ett extremistproblem. Det är däremot vanligt att gärningspersoner på olika sätt ger uttryck för att sympatisera med högerpopulistiska och missnöjespolitiska frågor rörande till exempel invandring. Det finns således en tydlig koppling mellan dessa frågor och förekomsten av islamofobi.

Negativa konsekvenser för individen och samhället

Det finns flera dimensioner att beakta när det gäller konsekvenserna av både hatbrott och andra uttryck för islamofobi. För individen finns dels de mer direkta konsekvenserna, såsom chock, oro och rädsla, dels konsekvenser på längre sikt, såsom sjukskrivning, depression, att man undviker vissa platser eller att man döljer sin religiösa tillhörighet. För vissa fungerar upprepade utsatthet som en nednötningmekanism som leder till uppgivenhet och utanförskap. Det gäller för både kvinnor och män. I Brås material framkommer att utsatta kan drabbas av en form av identitetskris, när bilden av vem som är svensk begränsas till den vita majoritetsbefolkningen, trots att de fötts och levt hela sitt liv i Sverige.

Islamofobi riskerar också att få stora konsekvenser för samhället. Utsatthet för brott och diskriminering leder till försämrade livsvillkor för muslimer, och känslan av utanförskap kan i förlängningen leda till ett demokratiunderskott. Av Brås intervjuer framkommer till exempel att risken för att bli utsatt för hatbrott, eller för att ens avsikter ifrågasätts, kan leda till att muslimer väljer bort att engagera sig politiskt.

Islamofobi kan också leda till begränsningar av religionsfriheten för muslimer. Moskéer kan exempelvis ha svårigheter att få teckna försäkringar, på grund av en upplevd risk för brott, och kan därför tvingas stänga. Ytterligare exempel är beslut om förbud mot religiösa uttryck (såsom att bära slöja i skolan eller att be på jobbrasten). Således är islamofobi ett hot mot grundläggande mänskliga rättigheter.

Brås bedömning

Slutsatsen av detta är att islamofobiska hatbrott, andra kränkningar samt negativa attityder och fördomar mot islam och muslimer kan påverka såväl muslimers vardag som deras levnadsförhållanden i stort. Därför är det angeläget att vidta olika former av förebyggande åtgärder, inte minst för att stävja förekomsten av islamofobiska hatbrott, men även för att minska förekomsten av negativa stereotypa uppfattningar och föreställningar om islam och muslimer i stort.

Brå gör bedömningen, med stöd i tidigare forskning, att islamofobi är generellt underbeforskat. Inte minst råder det brist på evidensbaserade metoder för att förebygga islamofobi, och framtida satsningar bör därför i ökad grad inriktas på åtgärder som kan utvärderas och följas upp. Ett annat problem i dagsläget är att samtliga hatbrottsgrunder ofta slås ihop, både vid forskning och insatser. Detta gör att det som särpräglar hatbrott mot just muslimer och betydelsen av överlappande utsattheter (intersektionella perspektiv) inte fångas upp på ett bra sätt.

Brå har inte fått i uppdrag att föreslå åtgärder mot islamofobiska hatbrott, men i slutet av rapporten lyfts ändå ett antal förslag om hur islamofobiska hatbrott skulle kunna motverkas, mot bakgrund av det som framkommit i undersökningen. I detta sammanhang framstår ett förstärkt förebyggande arbete på nätet som särskilt viktigt, liksom att polisen, tillsammans med andra aktörer, fortsätter och förstärker den uppskattade och välfungerande samverkan med muslimska församlingar som idag finns på vissa håll.

När det gäller rättsväsendets arbete är de bakomliggande brotten ofta till karaktären sådana att de har låg uppkläring. Även om generella förbättringar i utredningsarbetet kan leda till fler uppklarade brott, anser Brå att den största utvecklingspotentialen ligger i olika åtgärder för att förbättra bemötandet av utsatta, och öka förtroendet bland dem, inte minst för att fler ska anmäla. I detta ligger att öka förståelsen hos utsatta för vad som kan förväntas av utredningen och på vilka grunder som ärenden läggs ner. En enhetlig hantering över landet och ett tidigt identifierande av hatbrottsmotiv skulle också kunna leda till att fler hatbrott får en rättslig prövning. Det kan framstå som att samhället i stort ger dubbla budskap när det finns en lagstiftning som signalerar att hatbrott är någonting särskilt allvarligt samtidigt som tidigare genomlysningar visat att antalet domar med hänvisningar till straffskärpningsregeln är litet. Genom avsaknaden av domar där gärningspersonen konstaterats ha ett hatbrottsmotiv, bidrar rättsväsendet och domstolarna i förlängningen till att lagstiftningen kan uppfattas som närmast symbolisk.

Inledning

Det är idag inte möjligt att redogöra för utvecklingen av islamofobiska hatbrott i Sverige, eftersom inga studier har gjorts för att systematiskt följa utsattheten över tid. Det finns dock flera tecken på att islamofobi bör betraktas som ett aktuellt och växande problem. Antalet muslimer i Sverige har ökat över tid och i Brås hatbrottsstatistik har antalet identifierade anmälda hatbrott med islamofobiska inslag mer än dubblats, från omkring 200 anmälningar år 2009 till 560 anmälningar år 2018 (se Brå 2019a). I Europa har medierapporteringen om islamofobisk hatpropaganda och islamofobiska hatbrott ökat under 2000-talet, enligt Wigerfelt och Wigerfelt (2017). Samtidigt har Säkerhetspolisen (2020) identifierat att såväl polariseringen som främlingsfientliga och radikalnationalistiska idéströmningar ökat i det svenska samhället, vilket medför att muslimer i tilltagande grad kan bli måltavlor för hot, hat och våldsdåd.

Islamofobiska hatbrott för med sig en rad negativa konsekvenser, för de individer som utsätts, för muslimer i allmänhet och för samhället i stort. Forskning har visat att utsatthet för islamofobiska hatbrott samt upplevda orättvisor – i form av försämrade möjligheter till studier, arbete och deltagande i det offentliga samtalet och i religiösa praktiker – i förlängningen kan leda till att muslimer inte deltar i samhället på lika villkor, vilket är ett hot mot både demokrati och religionsfriheten (Bayrakli och Hafez 2018).

Studiens syfte och frågeställningar

Det ligger i samhällets intresse att öka kunskapen om islamofobiska hatbrott och uttryck, liksom kunskapen om vad som kan göras för att begränsa dem. Regeringen har därför gett Brå i uppdrag att göra denna fördjupade studie om islamofobiska hatbrott. Av uppdragstexten framgår att Brå ska belysa den islamofobiska hatbrottslighetens karaktär, i syfte att få förbättrad kunskap för att kunna stärka det förebyggande arbetet mot rasism, och särskilt islamofobi. Studien kan ses som en insats som görs till följd av regeringens

Nationella plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, som beslutades 2016 (Kulturdepartementet 2016).

Uppdragets övergripande syfte är att försöka besvara frågan om vad som karaktäriserar den islamofobiska hatbrottsligheten i Sverige. Denna har konkretiserats i ett antal frågeställningar, som rapporten till stor del disponerats efter:

- Hur ser den islamofobiska hatbrottsligheten ut och vilka andra uttryck för islamofobi kan förekomma i de utsattas vardag?
- I vilka sammanhang och miljöer begås islamofobiska hatbrott? Vilka typer av handlingar rör det sig om?
- Vilka utsätts för islamofobiska hatbrott och vad framkommer om gärningspersonerna?
- Vad får den här typen av handlingar för konsekvenser för den som utsätts?
- Anmäls brotten till polisen och hur ser relationen ut mellan de utsatta och rättsväsendet?
- Vilka typer av åtgärder kan förstärka arbetet för att motverka islamofobiska hatbrott?

Viktiga definitioner och begrepp

Muslimer – en gemensam beteckning på en heterogen grupp

Islam är den näst största religionen i Sverige, och även om det görs olika uppskattningar av hur många som själva definierar sig som muslimer, är det obestridligt att antalet muslimer i Sverige har vuxit stort under de senaste decennierna.¹ I tidigare forskning (se till exempel Larsson 2006, Otterbeck och Bevelander 2006, Borell 2012) framkommer att det finns en tendens att muslimer betraktas som en homogen grupp. Muslimer i Sverige är dock en sammansättning individer med olika bakgrund i länder som till exempel Turkiet, Bosnien, Irak, Iran, Afghanistan, Syrien och Somalia (Otterbeck 2018). Graden av religiositet skiljer sig också från person till person, och precis som för andra religioner samsas den religiösa identiteten med personens övriga engagemang och roller. I praktiken innebär

¹ Skattningsarna av antalet muslimer i Sverige varierar stort, mellan omkring 154 000 och 1 023 000 personer, där den lägre siffran utgör antalet individer som är med i muslimska församlingar som erhåller statligt stöd, och den högre siffran är baserad på svenska medborgares eller deras föräldrars ursprungsland (Sorgenfrei 2018).

det att det finns en mängd personer i Sverige som ser sig själva som muslimer, men som har helt olika relation till islam.²

Islamofobi – ett mångfacetterat fenomen och omdiskuterat begrepp

Även om islamofobi som fenomen har en lång historia i Europa och Sverige, fick termen islamofobi spridning först i slutet av 1990-talet, i samband med att den brittiska tankesmedjan The Runnymede Trust (1997) publicerade en rapport där de tog ett helhetsgrepp om islamofobi och beskrev fenomenet som ett genomgripande samhällsproblem i Storbritannien (se även Otterbeck och Bevelander 2006).

Islamofobi är ett omdiskuterat begrepp, och det finns inom ramen för denna rapport inte utrymme att på ett fullödigt sätt återge alla delar av denna diskurs. Bristen på enighet i vad som omfattas av begreppet medför att forskare och praktiker har haft svårigheter att hitta en definition som på ett bra sätt fångar in islamofobi på ett mätbart sätt och som möjliggör jämförande studier över tid och mellan länder (Larsson och Sander 2015, Bleich 2011, Borell 2012, Erdenir 2010).

Hoffman och Moe (2017) menar att islamofobi är när muslimer tillskrivs nedärvda, negativa egenskaper enbart på grund av att de är muslimer. Det kan handla om utbredda fördomar eller handlingar som attackerar, exkluderar eller diskriminerar människor för att de är (eller antas vara) muslimer. Bleich (2011) föreslår att islamofobi ska definieras som ”urskillningslösa negativa attityder och känslor riktade mot islam och muslimer” (se också Sorgenfrei 2018). En del forskare menar emellertid att termen också bör innefatta individuella, ideologiska och systematiska former av förtryck (Zine 2004). Det centrala med detta resonemang är att man kopplar ihop individnivå med kollektiv nivå, liksom föreställningar med handlingar.

Många forskare i Sverige såväl som internationellt har förhållit sig kritiska till termen, framförallt därför att den indikerar en fientlighet mot religionen islam snarare än att fånga upp stereotypa föreställningar om hur muslimer – och personer som uppfattas vara muslimer – tros vara och bete sig (se Erdenir 2010 och Gardell 2010). Kärnan i resonemanget är att antimuslimska strömningar, föreställningar och praktiker påverkar muslimer (och förmodade muslimer) oavsett om de är sekulära, praktiserande eller religiösa (se till exempel Halliday 1999 och Modood 2005).

² Se vidare exempelvis Sorgenfrei 2018 och Otterbeck 2018, för en beskrivning av mångfalden bland svenska muslimer.

Hatbrott – inte en egen brottskategori

Hatbrott som begrepp finns inte i lagtext som en egen brottskategori, utan definieras utifrån tre olika lagrum. De första två utgörs av de självständiga brottstyperna hets mot folkgrupp och olaga diskriminering (se 16 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken). Det tredje utgörs av en straffskärpande regel som innebär att vilket annat brott som helst betraktas som ett hatbrott om ett motiv till att det begåtts varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet (se 29 kap. 2 § 7 brottsbalken). Om så är fallet, medför den så kallade straffskärpningsregeln att det ska beaktas som en försvårande omständighet vid bedömningen av brottets straffvärde.

Enligt Wigerfelt och Wigerfelt (2017) tyder forskningen om hatbrott på att det finns många och komplexa orsaker bakom hatbrott, men att det på ett grundläggande plan handlar om historiskt och kulturellt rotade fördomar mot personer som anses vara annorlunda. Eftersom hatbrott riktas mot offret på grund av gärningspersonens fördomar mot den grupp som offret tros tillhöra, kallas de ibland även för fördomsbrott (Borell 2012).

Hatbrott bottnar i bristande respekt för mänskliga rättigheter och människors lika värde och kränker inte enbart en individ, utan alla dem som tillhör den grupp av människor som individen tillhör, i det här fallet muslimer.

Gränsen mellan hatbrott och yttrandefrihet

Det är viktigt att poängtera att hatbrottsregleringarna tar fasta på handlingar och inte åsikter, känslor eller attityder. Av den i regeringsformen lagstadgade rätten till fri åsiktsbildning och yttrandefrihet framgår att var och en har rätt till sina åsikter och att ge uttryck för dem. Det betyder i föreliggande sammanhang en grundlagsskyddad rätt att tycka illa om både islam och muslimer, på samma sätt som man har rätt att tycka illa om andra religioner och troendegrupper, politiska åsikter och åsiktsbärare och så vidare. Dessa åsikter får dock inte komma till uttryck i vilken form som helst. Det ska till exempel vara möjligt att kritisera en religion, men det är inte tillåtet att angripa och förolämpa dess anhängare (Åklagarmyndigheten 2016). Bristen på en vedertagen definition av islamofobi medför att begreppet i snäv mening kan tolkas som endast de handlingar som också är brottsliga, medan de i en bredare bemärkelse kan innefatta fördomar, negativa tankar och föreställningar om muslimer som är tillåtna, men som ändå kan uppfattas som stötande.

Definitionen av islamofobiska hatbrott och islamofobi i den här studien

I denna studie definieras både islamofobiska hatbrott och islamofobi i enlighet med de definitioner som angetts av regeringen i uppdragsformuleringen. Islamofobiska hatbrott utgörs av hets mot folkgrupp, olaga diskriminering eller övriga brott som begås med motivet att kränka någon på grund av att de är, eller antas vara, muslimer. Begreppet islamofobi används i betydelsen ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot muslimer eller mot personer som uppfattas ha muslimsk bakgrund. Det innebär att studien utöver rena hatbrott även belyser upplevelser av diskriminering och negativt bemötande samt de negativa föreställningar, fördomar och stereotyper som finns om muslimer. Detta angreppssätt har valts av flera anledningar, som förklaras närmare nedan.

Hatbrott sker inte isolerat från omvärlden

Studier visar att hatbrott ofta sker i vardagliga situationer (Iganski 2008a, 2008b, Tiby 2010, Brå 2019) och att vardagslivets kränkningar och hatbrott ofta är sammanlänkade (Wigerfelt och Wigerfelt 2015). Flera forskare menar att begreppet hatbrott är problematiskt i det här sammanhanget, bland annat eftersom det finns en risk att hatbrott ses som enskilda explosiva handlingar snarare än som en del av de diskurser och strukturer som är en grogrund för hatbrott och diskriminering (se Iganski 2008a; 2008b, Wigerfelt och Wigerfelt 2015). Eftersom islamofobiska hatbrott har sin grund i negativa uppfattningar om, och attityder mot, muslimer är det intressant att få en förståelse för innehållet i de fördomar och negativa stereotyper som finns om muslimer. Alla som har negativa attityder till muslimer gör sig inte skyldiga till islamofobiska handlingar, men på goda grunder kan man anta att de flesta av gärningspersonerna bär på sådana uppfattningar.

Även Granström (2019) menar att hatbrott bör ses som en process; det som sker före, under och efter går inte att separera eller att betrakta som fristående från varandra. Det innebär att ett exklusivt fokus på just hatbrott skulle innebära att man missar andra kränkningar som sker på individuell nivå, men även föreställningar och handlingar som upplevs bilda en exkluderande eller diskriminerande struktur som drabbar människor på grund av att de är, eller antas vara, muslimer (se till exempel Zine 2004, Gardell 2010 och Allen 2010 för breda definitioner av islamofobi). Fördomsfullt bemötande och andra kränkningar som bland annat påverkar människors handlingsutrymme kan även påverka hur hatbrottshandlingar upplevs och vad de får för konsekvenser i de utsattas liv.

Definitionssvårigheter

Resonemanget i föregående avsnitt ger också vid handen att det är långt ifrån självklart var gränsen går mellan icke-brottsliga uttryck för missaktning, nedsättande kommentarer eller hotfulla uttryck med anspelning på en persons grupptillhörighet och vad som är att betrakta som ett straffbart brott i form av exempelvis ofredande, olaga hot eller hets mot folkgrupp. Denna gränsdragning är svår för gemene man, men även för rättsväsendet. Åklagarmyndigheten har till exempel tagit fram ett metodstöd i syfte att förtydliga gränsen mellan å ena sidan hets mot folkgrupp och å andra sidan yttrandefriheten och rätten till fri åsiktsbildning (se Åklagarmyndigheten 2016 men även 2018). Ytterligare tecken på denna svårighet är att en inte obetydlig andel av alla hatbrottsanmälningar läggs ner med hänvisning till att den anmälda handlingen inte utgör något brott.

Omvänt finns också tidigare forskning som visar att de som drabbas av hatbrott inte nödvändigtvis själva använder den termen när de beskriver händelser de varit med om (Andersson 2018). Detta beror inte bara på benägenheten att omtala ett brott som ett hatbrott, utan även på insikten om att det man utsatts för är brottsligt överhuvudtaget.

Även icke-brottsliga handlingar och föreställningar påverkar de utsatta

En annan viktig aspekt, som utelämnas om man enbart fokuserar på brottsliga handlingar, är att även icke-brottsliga handlingar och fördomar bidrar till känslan av utsatthet, och får därmed också reella konsekvenser, för enskilda muslimer såväl som för hela gruppen muslimer.

Metod och material

Regeringens uppdrag till Brå handlar om att beskriva den islamofobiska hatbrottslighetens karaktär ur ett brett perspektiv, inte om att beskriva eller skatta dess omfattning. Av denna anledning använder studien främst en kvalitativ ansats, och två primära datamaterial har samlats in för att belysa studiens frågeställningar. För det första har närmare 500 anmälda brott med ett identifierat islamofobiskt hatbrottsinslag undersökts. Utifrån dessa kan de polisanmälda brotten med islamofobiska inslag beskrivas. För att även inkludera hot, våld och annat hat samt diskriminering som inte anmälts till polisen, har också över 50 intervjuer gjorts inom ramen för studien. Syftet med intervjuerna är också att komplettera materialet med beskrivningar av de konsekvenser som utsatthet för islamofobiska hatbrott och föreställningar har för de utsatta samt identifiera utmaningar och framgångsfaktorer i det brottsbekämpande och brottsförebyggande arbetet. De båda materialen presenteras mer ingående nedan.

Polisanmälningar och förundersökningar

Urval

Urvalet av polisanmälningar består av samtliga 498 anmälningar som i Brås hatbrottsstatistik identifierats som hatbrott med islamofobiskt inslag åren 2016 och 2018³, varav 219 är från 2016, och 279 är från 2018.⁴

³ Hatbrottsstatistiken samlas in vartannat år, så 2016 och 2018 utgör de två senast undersökta åren. Hatbrottsstatistiken bygger i sin tur på ett hälftenurval, vilket innebär att vårt material består av hälften av alla anmälningar som under ett år bedömts vara av islamofobisk karaktär. För mer information om Brås hatbrottsstatistik, se Brå 2019a och 2019b.

⁴ Läsaren bör uppmärksammas på att urvalet är baserat på när anmälan gjorts, men att den händelse som anmälan avser kan ha inträffat längre tillbaka i tiden. Majoriteten av händelsena har dock inträffat de år då de anmälts.

Tillvägagångssätt och bearbetning

Brå har erhållit kriminaldiarienummer för de aktuella anmälningarna och därefter begärt ut handlingar från Polismyndigheten i form av anmälan och i förekommande fall förundersökning. Anmälningarna och förundersökningarna har kodats enligt ett framtaget kodschema som svarar mot studiens frågeställningar, till exempel brottens karaktär, var de ägt rum, vilka de inblandade personerna är och vilka konsekvenser som händelsen medfört för den som utsatts. Visa grundläggande uppgifter om rättsväsendets hantering av respektive ärende har också systematiserats.

Bortfallshantering

Eftersom enstaka ärenden vid en närmare genomgång bedömts sakna islamofobiska inslag och några ärenden inte inkommit från Polismyndigheten, består det slutliga materialet av 483 ärenden. I en del ärenden (21 stycken) framstår det som att något enskilt dokument saknas, men ärendena är fortfarande inkluderade. Även ett antal (7 stycken) öppna ärenden ingår. Eftersom dessa fortfarande utreds, kan det finnas omständigheter som ännu är okända i fallen, och den slutliga utgången (till exempel nedläggningsgrund) har av förklarliga skäl inte kunnat kodas.

Intervjuer

Strategiskt snöbollsurval

För att hitta personer som blivit utsatta för islamofobiska hatbrott har Brå använt ett så kallat snöbollsförfarande, vilket innebär att ett antal nyckelpersoner har identifierats och därefter tillfrågats om de känner till andra lämpliga intervjupersoner, som sedan i sin tur tillfrågats. Målet har varit att urvalet av intervjupersoner ska fånga den bredd som finns bland personer i Sverige som identifierar sig som muslimer av kulturella, traditionella, historiska, religiösa eller av andra skäl. Brå har kontaktat muslimska församlingar och föreningar, men också personer med muslimsk bakgrund som inte är medlemmar i någon församling eller förening samt personer som inte själva identifierar sig som muslimer men som arbetar med till exempel projekt inom skolan eller med religionsdialog, och därigenom kommer i kontakt med muslimer. Dessa inledande kontakter har Brå sedan använt för att komma i kontakt med personer som utsatts för islamofobiska hatbrott. Samma förfarande har också använts för att hitta intervjupersoner som kommer i kontakt med islamofobi inom ramen för civilsamhällesorganisationer, inom rättsväsendet eller som forskare.

Intervjuer har genomförts dels med representanter för muslimska församlingar, föreningar och organisationer (10 personer), dels med representanter för andra organisationer inom civilsamhället och myndigheter som arbetar med frågor som rör rasism, islamofobi och interreligiös dialog (6 personer). Brå har även intervjuat 6 nyckelpersoner inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Intervjuer har även genomförts med 6 personer som inom ramen för sin forskning kommit i kontakt med islamofobi. Den största intervjugruppen (24 personer) består av privatpersoner som berättat om sina upplevelser av olika islamofobiska kränkningar. Dessa personer är geografiskt utspridda i Sverige, från norr till söder och i både storstäder och mindre orter. Samtidigt har också flera personer från övriga intervjugrupper berättat om egna erfarenheter av utsatthet för islamofobiska hatbrott och andra negativa upplevelser kopplade till islamofobi (14 intervjupersoner). Det handlar dels om personer som intervjuats i egenskap av representanter för muslimska församlingar, såsom imamer eller ordförande, dels intervjupersoner som kommit i kontakt med personer med islamofobiska föreställningar inom ramen för sin forskning eller i sin yrkesroll. En del av intervjupersonerna som utsatts för islamofobi är inte själva muslimer, men har utsatts för att de antagits vara det eller för att de ansetts representera muslimer.

Urvalet av intervjupersoner har syftat till att fånga upp bredden och variationen i den islamofobiska hatbrottsligheten. Könsfördelningen är relativt jämn; 28 av de intervjuade var kvinnor och 24 var män. Brå har också eftersträvat en åldersmässig spridning; de intervjuade var mellan 15 och 78 år. Intervjumaterialet inkluderar intervjuer med personer inom olika inriktningar av islam, som sunni och shia. Bland de intervjuade muslimerna finns en stor spridning i hur aktivt de utövar sin religion; vissa beskriver sig som sekulariserade medan andra beskriver sig som praktiserande. En del intervjupersoner har växt upp som muslimer medan andra hittat islam under senare år. En del är födda i Sverige medan andra har flyttat hit från till exempel Bosnien, Syrien eller Somalia, antingen för många år sedan eller mer nyligen.

Tillvägagångssätt

Majoriteten av intervjuerna (29 intervjuer) genomfördes via telefon, medan 19 intervjuer genomfördes genom fysiska möten.⁵ En intervju med fyra ungdomar genomfördes som en gruppintervju över videolänk. Samtliga intervjuer utom gruppintervjun spelades in och

⁵ Ursprungligen skulle samtliga intervjuer ha genomförts genom fysiska möten, men för att följa Folkhälsomyndighetens rekommendationer med anledning av covid-19-pandemin, övergick Brå till att i huvudsak använda telefonintervjuer som datainsamlingsmetod.

transkriberades efteråt. Vid gruppintervjun deltog förutom intervjuaren ytterligare en person från Brå som tog anteckningar. De flesta intervjuerna pågick mellan en och två timmar.

Intervjuerna har utgått från en intervjuguide, med övergripande frågeområden utifrån studiens syfte och frågeställningar samt ett antal mer specifika följdfrågor, beroende på vem som intervjuats. Som tidigare nämnts kan det vara svårt att bedöma var gränsen går för om en handling är brottslig och utgör ett hatbrott, och dessutom finns olika uppfattningar om vad som omfattas av begreppet islamofobi. De frågor som har ställts till utsatta personer har därför formulerats så att de fångar olika upplevelser av hot, våld eller andra kränkningar som personen förknippar med sin (uppfattade) muslimska identitet.

I samband med intervjuerna med representanter för olika muslimska församlingar har Brå även fått ta del av skriftlig dokumentation i form av brev, vykort och artiklar med hatbudskap samt polis-anmälningar gällande mer samt mindre allvarliga händelser som drabbat moskéer. Dessa ingår också i resultatredovisningen.

Bearbetning av intervjumaterialet

De transkriberade intervjuerna har strukturerats utifrån ett antal övergripande teman relaterade till studiens frågeställningar. I resultatredovisningen återges citat från intervjuerna. Citaten har redigerats i vissa delar för att göra dem mer lättlästa, men också för att omöjliggöra identifiering av enskilda individer. Namn på personer och platser har strukits, och andra utmärkande detaljer har tagits bort.

Selektionsmekanismer och representativitet

Läsaren bör vara uppmärksam på att resultaten i studien inte kan betraktas som representativa eller allmängiltiga, utan syftar till att ge exempel på bredden i de hatbrott som drabbar muslimer samt hur de kan upplevas och vilka konsekvenser som de kan leda till.

Vad gäller beskrivningarna i anmälningarna sker en markant selektion i antalet men också innehållet i de händelser som kommer till rättsväsendets kännedom, jämfört med dem som inte gör det. Det är känt sedan tidigare att anmälningsbenägenheten för hatbrott är låg (se till exempel Listerborn 2014, Andersson och Mellgren 2015). I Andersson och Mellgrens forskning (2015) har flera skäl till detta identifierats, till exempel att händelsen trivialiseras, att utsattheten har normaliserats, att utsattheten hanteras på annat sätt, eller att de utsatta upplever att rättsprocessen inte kan uppfylla deras behov. Ytterligare

skäl som anges är ett lågt förtroende för polisen bland minoriteter som är särskilt drabbade av hatbrott. Larsson och Stjernholm (2014) lyfter därtill fram språkliga svårigheter och rädslan för att vara till besvär som betydelsefulla skäl till att hatbrott inte anmäls. Vilka brott som fångas upp i studien påverkas också av variationer i anmälningsbenägenheten vid brott generellt, som beror på exempelvis brottets allvarlighetsgrad, relationen till gärningspersonen och huruvida en anmälan är nödvändig för att kunna få ersättning från försäkringsbolag för skador som uppkommit.

Selektion av vilka typer av omständigheter som framkommer gällande brotten kan inte heller uteslutas, till följd av att relevanta detaljer om brotten inte har fångats upp i utredningarna, eller av annan anledning inte framgår av det skriftliga material som Brå tagit del av. Siffrorna som redovisas bör därför ses som minimiskattningar.

Även avseende intervjuerna finns selektionsmekanismer. Trots ansträngningar att få en mångfald av intervjupersoner, ur olika aspekter, kan olika personer vara olika benägna att vilja prata om sina upplevelser av utsatthet. Urvalet av intervjupersoner påverkas också av svårigheten att nå den stora andel muslimer i Sverige som inte är medlemmar i någon muslimsk församling eller organisation.

Ovanstående selektionsmekanismer i materialen gör att det är oklart i vilken grad resultaten är giltiga för islamofobiska hatbrott och muslimer i stort, och utgångspunkten är att de inte är generaliserbara. I den mån flera intervjupersoner gett uttryck för något som också förekommer bland anmälningarna, och det därutöver finns stöd i tidigare forskning, dras dock vissa mer generella slutsatser i rapporten.

Tidigare forskning

Islamofobins utveckling

Hat och fientlighet mot muslimer är inget nytt fenomen, utan har existerat i Europa och i Sverige under hundratals år. De idéhistoriska rötterna till dagens islamofobi går mycket långt tillbaka i tiden (se Larsson 2006, Otterbeck och Bevelander 2006, Gardell 2010, Sorgenfrei 2018). Negativa och stereotypa föreställningar om muslimer bottenar i medeltida kristna idéer som förmedlats vidare genom historien och ändrat skepnad beroende på teologiska, sociala och politiska sammanhang (Gardell 2010, Pickel och Özturk 2018).

Borell (2012) beskriver i en kunskapsöversikt om islamofobiska fördomar och hatbrott ett ökat negativt fokus på muslimer i Sverige från 1980-talet och framåt. De muslimer som kom till Sverige som arbetskraftsinvandrare under 1960-talet sågs i den allmänna debatten inte som ”muslimer” utan definierades med utgångspunkt från uppfattad nationell tillhörighet, som ”turkar” eller som ”jugoslaver”. Under 1980-talet ökade dock flyktinginvandringen från muslimska länder till Sverige, och i och med den iranska revolutionen samt fatwan mot Salman Rushdie skedde en förändring. Islam och muslimer kom alltmer att betraktas som något hotfullt och skrämmande.

Under 2000-talet har flera händelser, såsom terrorattackerna mot World Trade Center 2001 och reaktionerna mot publiceringarna av Muhammedkarikatyrrer i olika tidningar, förstärkt fokuset på vad som uppfattas som hotet från muslimer och islam mot internationell säkerhet och den västeuropeiska kulturen och livsstilen (Borell 2012). I en svensk kontext har negativa uppfattningar om islam till exempel förstärkts av att svenska muslimer rest för att ansluta till Islamiska staten och liknande grupper samt av terrorattentatet på Drottninggatan 2017.

Islamofobi triggas av omvärldshändelser

Forskare menar att sambandet mellan upplevda hot och anti-muslimska fördomar är starkt (se till exempel Larsson 2005, Helbling och Traunmuller 2018). Enligt Borell (2012) visar attitydundersökningar i Europa att omskakande händelser – som terrordåd och attentat utförda av personer med kopplingar till radikal islamism – aktiverar islamofobiska fördomar som sedan vid lugnare tider återgår till lägre nivåer. Även internationella konflikter och höger-nationalistisk retorik av representanter för högerpopulistiska och radikalnationalistiska partier i olika europeiska länder har visat sig påverka människors inställning till muslimer negativt (Borell 2012). Khan-Ruf (2021) redogör i en rapport från Expo m.fl. att det i vissa internationella internetforum på den yttre högerkanten sprids falska rykten och konspirationer om muslimer i samband med covid-19-pandemin. Muslimer anklagas bland annat för att medvetet sprida viruset, och det förekommer uppgifter (som dementerats av lokal polis) om stora muslimska sammankomster som bryter mot restriktionerna, något som i sin tur lett till protester från allmänheten och krav på nedstängningar av moskéer.

Sorgenfrei (2018) tar upp två kritiska perioder i Sverige, 1990-talet och 2010-talet, då olika uttryck för islamofobi har varit särskilt starka. Dessa har sammanfallit med bland annat ett ökat stöd för invandrings- och islamkritisk politik, förändringar i hur man pratar om muslimer och invandrare i medierna samt ett ökat flyktningmottagande i Sverige, under 1990-talet i samband med kriget i forna Jugoslavien och under 2010-talet (med kulmen 2015) i samband med krigen i Afghanistan, Irak och Syrien. Sorgenfrei beskriver att ett flertal attentat mot moskéer och flyktingförläggningar skedde under dessa perioder.

Medierapporteringens betydelse

Medierapporteringen påverkar hur islam uppfattas och värderas av mediekonsumenter, och är därmed medskapare av den bild av muslimer och islam som förmedlas i det offentliga samtalet. Under åren har det såväl i Sverige och Europa som i andra delar av världen gjorts studier av hur muslimer och islam skildras i västerländska medier, och bilden är i hög grad samstämmig: muslimer skildras negativt och stereotypt, förknippas med våld, terrorism och förtryck och uppfattas som motsatsen till ”oss” (se till exempel Axner 2015, Hvitfeldt 1998). Detta särskiljande av ”vi” och ”dom” leder till att muslimer beskrivs som något annorlunda och som ett hot – socialt, politiskt, ekonomiskt, men också kulturellt och religiöst. I en studie av Larsson och Stjernholm (2014) berättar företrädare för muslimska organisationer att förekomsten av islamofobiska handlingar

upplevs vara kopplade även till svenska mediers rapportering om islam och muslimer.

Det finns också en tydlig genusdimension i de stereotyper som figurerar om muslimer. Medan muslimska kvinnor generellt ses som förtryckta och passiva offer, är stereotypen om muslimska män att de är kvinnofientliga och att de utgör ett potentiellt hot (Kumar 2012, Rashid 2017). Mishra (2007) fann att nämnda stereotyper av muslimska män och kvinnor även dominerar nyhetsartiklar, och att det etablerar en diskurs där muslimska kvinnor behöver räddas och där muslimska män behöver kontrolleras.

Media har också kritiserats för att bidra till den omedvetna process där personer som upplevs tillhöra majoritetsbefolkningen ges individuella särdrag, medan man saknar förmågan att se bortom det kollektiva perspektivet när det gäller minoritetsgrupper, vilket kan leda till generaliseringar där muslimer som grupp skuldbeläggs för individuella muslimers handlande (Hvitfelt 1998). Detta kan också bidra till att en muslim som begår en våldshandling har större sannolikhet att i medierna beskrivas som terrorist, jämfört med en icke-muslim som begår en liknande våldshandling, då psykisk sjukdom oftare lyfts fram som orsak (Betus m.fl. 2020).

Islamofobins karaktär och omfattning

Det finns en växande litteratur om islamofobi, och några studier har fokuserat specifikt på muslimers utsatthet för hatbrott (se t.ex. Larsson 2005, Borell 2012, Gardell 2010, Gardell 2015, Gardell 2018). De forskningsresultat som finns, påvisar ett återkommande mönster: islamofobiska kränkningar är utbredda och drabbar en betydande del av alla muslimer. Flera studier tyder också på att det är relativt vanligt att som muslim utsätts för mikroaggressioner⁶, och att vardagsrasism⁷ är ett reellt problem för många.

Islamofobiska brott och kränkningar sker ofta på platser där människor råkar sammanstråla, som i kollektivtrafiken eller i butiker (Brå 2019, Listerborn 2014, Jakku och Waara 2017, Sixtensson 2009). Fysiskt våld förekommer, men i mindre utsträckning (se till exempel Larsson 2005, Hoffman och Moe 2017). När det gäller unga har en rapport som bygger på en enkätundersökning bland skolungdomar visat att ungefär en femtedel av eleverna som

⁶ Med mikroaggression menas här ett nästan omärkligt aggressivt beteende i ord, förhållnings-sätt eller handling som kan uppfattas som kränkande, hotfullt eller avståndstagande av personer i utsatta grupper. Begreppet myntades i början av 1970-talet av den amerikanske psykiatern Chester M. Pierce (Sue 2010).

⁷ Med vardagsrasism menas gnagande, irriterande, utmattande, till synes små orättvisor som kopplas till en minoritetstillhörighet och som förekommer så ofta att de nästan tas för givna (Es-sed 2005).

definierade sig som muslimer uppgav sig ha blivit retade, utfrysta, hotade, slagna eller fått hotfulla sms på grund av detta (Otterbeck och Bevelander 2006).

Sätter man resultaten från dessa studier i relation till antalet anmälda islamofobiska hatbrott, blir det uppenbart att det, av alla islamofobiska hatbrott som begås, sannolikt endast är en relativt liten andel som anmäls till polisen.

Synliga muslimer drabbas oftare

Tidigare forskning visar också att muslimer som är synliga – det vill säga bär igenkännbara kläder och attribut, exempelvis slöja eller annan huvudbonad – är särskilt utsatta (se även Wigerfelt och Wigerfelt 2017, Larsson och Stjernholm 2014, Hoffman och Moe 2017, Andersson 2018). En studie som gjorts i flera EU-länder visar till exempel att det är vanligare att muslimer som bär religiösa attribut anger att de utsatts för diskriminering, trakasserier och polis-kontroller (FRA 2018).

En konsekvens av detta är att slöjbärande kvinnor riskerar att utsättas för vissa typer av islamofobiska kränkningar i större utsträckning än muslimska män. När det gäller omfattningen visar flera tidigare studier att kvinnor är särskilt utsatta för kränkningar och hatbrott, inte minst i det offentliga rummet, och att detta hör ihop med att de är identifierbara genom att de bär slöja⁸ (Otterbeck och Bevelander 2006, Sixtensson 2009, Listerborn 2014, Wigerfelt och Wigerfelt 2017, Abdullahi 2016, Jakku och Waara 2017, Andersson och Mellgren 2015).⁹ Detta är något som framkommer tydligt i intervjustudier där muslimska kvinnor beskriver skillnaden i utsatthet och bemötande före och efter att de valt att bära slöja offentligt, och särskilt uppenbart blir detta för konvertiter som tidigare passerat som majoritetssvenskar (Jakku 2019, Listerborn 2014, Sixtenssons 2009).

Diskriminering förekommer också

Det finns också tidigare studier som tar sikte på diskriminering mot muslimer. I en genomgång av diskrimineringsanmälningar hos Diskrimineringsombudsmannen (Bursell 2016) framkom upplevd diskriminering, såväl i kortare interaktioner med representanter för olika samhällsinstitutioner som i mer varaktiga relationer på arbets-

⁸ Det finns även muslimska män med fysiska attribut som kan uppfattas som kopplade till religiösa föreställningar, såsom vissa huvudbonader eller skägg, knälånga skjortor eller byxor som slutar vid ankeln. Det är dock inte lika vanligt som slöjbärandet och heller inte lika identifierbart som "muslimskt".

⁹ Se också Zempi och Chakraborti 2014, om beslöjade kvinnors utsatthet i Storbritannien, och Partridge 2012, för motsvarande problematik i Tyskland.

platsen eller i skolan. Det kan handla om att bli orättvist bedömd, misstänkliggjord, nonchalerad eller nekad service eller tillträde. Studier visar att män är mer utsatta för diskriminering på arbetsmarknaden, men att ytterligare studier behövs för att förstå vilket förklaringsvärde som just den muslimska tillhörigheten har i relation till exempelvis utländsk bakgrund (Vetenskapsrådet 2017).

Brott mot moskéer och församlingslokaler vanligt

Även moskéer och församlingslokaler utsätts för brott (Larsson och Stjernholm 2014, Gardell 2018). Av de 106 muslimska församlingar som ingick i Gardells studie hade 59 procent någon gång utsatts för någon form av fysiskt angrepp, 45 procent hade utsatts för minst ett sådant 2017, och 15 procent hade utsatts mer än tio gånger under 2017. Därtill hade 6 procent någon gång utsatts för anlagd brand och 12 procent för försök till anlagd brand.¹⁰

Gärningspersoner och negativa attityder till muslimer

Fördomar, negativa attityder och intolerans mot muslimer i befolkningen

Flera studier har visat att islamofobiska attityder och föreställningar förekommer i breda lager av befolkningen (se till exempel Hoffmann och Moe 2017, Löwander och Hagström 2011). Resultat från olika svenska undersökningar pekar på att mellan 20 och 40 procent av respondenterna har negativa föreställningar om muslimer (Integrationsverket 2007, Ring och Morgentau 2004, Löwander och Lange 2010, Severin 2014).¹¹ I en nyare rapport, som redovisar bland annat attityden till olika minoriteter i Sverige, framkom dock en högre andel (47 procent) med negativ attityd till muslimer (Lowles 2021).

Svenska och europeiska undersökningar visar också på ett tydligt samband mellan islamofobi och en generell negativ inställning till andra minoritetsgrupper, såsom antisemitism, främlingsfientlighet, homofobi och liknande (Bergmann 2008, Borell 2012, Löwander och Hagström 2011). Samtidigt är just muslimer den grupp som man har mest negativa uppfattningar om, medan fördomar mot samtliga andra minoritetsgrupper är på lägre nivåer (med undantag för romer, när de inkluderats som minoritetsgrupp) (Hoffman och Moe 2017, Löwander och Hagström 2011).

¹⁰ Genom jämförelser med tidigare studier drar Gardell också slutsatsen att det skett en kraftig ökning under 2010-talet (Gardell 2018 s. 13). Se Borell och Gerdner (2010), som visade på att 40 procent av moskéerna utsatts för någon form av kriminellt motstånd, samt Ahmed (2014).

¹¹ Liknande andelar har bekräftats även i Norge, se Hoffman och Moe 2017.

Vilka har oftare islamofobiska attityder?

Tidigare undersökningar bland ungdomar i Sverige har visat på en stark koppling mellan intolerans och egen delaktighet i hatbrott och kränkningar (se vidare de så kallade intoleransundersökningarna Ring och Morgentau 2004, Löwander och Lange 2010 och Severin 2014). Därför är det intressant att beskriva vilka som enligt forskningen är överrepresenterade bland dem som har fördomar och negativa attityder mot muslimer.

Flera studier har visat att islamofobiska attityder är vanligare bland män och pojkar, bland äldre personer, bland personer boende utanför storstäderna och bland personer med låg socioekonomisk status (Integrationsverket 2007, Ring och Morgentau 2004, Otterbeck och Bevelander 2006, Löwander och Lange 2010, Löwander och Hagström 2011, Severin 2014, Weibull 2016, Hoffmann och Moe 2017). Nyare forskning ifrågasätter dock det sistnämnda och menar att attitydundersökningar och andra studier inte tar hänsyn till att personer ur medelklassen är mer benägna att lämna socialt önskvärda svar för att framstå som mindre fördomsfulla, och att det finns stora skillnader på vad folk säger att dom gör och hur de faktiskt beter sig (Svensson 2019).

När det gäller ålder finns tecken på att islamofobiska föreställningar till viss del kan vara en generationsfråga. När Songur och Englund (2007) undersökte attityder till muslimer och islam bland två generationer svenska män, visade resultaten att de yngre männen var mer positivt inställda till muslimer, att de var mer nyanserade och kunniga om islam och muslimers situation i Sverige samt att de i större utsträckning hade kontakt med muslimer i sin vardag (se även Listerborn 2014).

Bland ungdomar samvarierar också intoleransen mot muslimer med graden av nöjdhet med demokratin (mindre nöjdhet, högre intolerans), förtroendet för olika samhällsaktörer (lägre förtroende, högre intolerans) och vilket program de gick på gymnasiet (praktiska program, högre intolerans) (Severin 2014). Det finns även ett samband mellan ungdomars sociala omgivning och deras inställning till muslimer. De som inte har vänner från en minoritetsgrupp är mer negativt inställda än de som har det. Än större betydelse än egna vänner har kamratgruppens inställning till muslimer. Om man uppfattar att kamraterna är negativt inställda, är man själv i mycket högre grad negativt inställd (Löwander och Hagström 2011).

De ungdomar som medger delaktighet i hatbrott har visat sig ha dåliga skolresultat, känna utanförskap och ha hög rastlöshet och impulsivitet (Ring och Morgentau 2004). Borell (2012) menar att resultaten ligger i linje med andra studier som undersökt gärnings-

personer för hatbrott generellt, men även med de studier som undersökt vilka som söker sig till högerextrema ungdomsmiljöer.

En slutsats som går att dra av ovanstående är att även om islamofobiska föreställningar är vanligare inom vissa grupper i befolkningen, kan hatbrottens förekomst inte hänföras till någon liten grupp i samhället, utan begås av olika typer av individer. Liknande resultat finns även i andra undersökningar, där de intervjuade endast i en mindre andel fall (3 till 5 procent) uppgav att förövarna var medlemmar i en extremistisk eller rasistisk grupp (FRA 2018).

Kontakthypotesen

När man talar om intolerans och fördomar finns en central teori som är särskilt viktig att lyfta fram, nämligen, den så kallade kontakthypotesen, som Gordon Allport lade fram redan 1971. Kontakthypotesen stipulerar att om människor skapar sig personliga erfarenheter i kontakt med personer som har en annan grupptillhörighet, har det en fördomsreducerande verkan. Ett stort antal studier har genomförts som belägger denna hypotes (Pettigrew och Tropp 2006, Pickel och Öztürk 2018, Paluck m.fl. 2019). Av kontakthypotesen följer att det finns mycket att vinna på att hitta gemensamma kontaktytor mellan personer som identifierar sig som muslimer och personer som tillhör majoritetsbefolkningen.

Extremistiska gärningspersoner och konspirationsteorier

Extremistiska handlingar mot muslimer begås ofta av ensamagerande män med stark ideologisk övertygelse (Kaati m.fl. 2019, Gardell 2019, Leonard m.fl. 2014). Det behövs mer forskning för att ringa in vad som kännetecknar dessa individer i övrigt, men en gemensam nämnare är spridande och konsumtion av antimuslimsk propaganda på internet. En studie från Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) påtalar att omodererade digitala miljöer har betydelse för spridningen av radikalnationalistiska ideologier till enskilda (Kaati m.fl. 2019). Stiftelsen Expo har också publicerat rapporter om idéerna, profilerna och begreppen bakom vad de kallar den antimuslimska miljön och den så kallade counterjihadrörelsen¹² (Lagerlöf m.fl. 2011, Hannus 2012). Miljön utgörs av en lös sammansättning av olika grupper och partier och det är inom dessa grupper som negativa föreställningar om muslimer har sitt starkaste fäste. Rörelserna beskrivs som framför allt nätbaserade och står bakom en spridning av konspirationsteorier som berör muslimer, även om

¹² Det är inom denna miljö som Breivik fann sina ideologiska förebilder i sitt krig mot vad han uppfattade som en islamisering av Norge (Kaati m.fl. 2019, Leonard m.fl. 2014).

counterjihadrörelsen hade sin storhetstid under slutet av 00-talet (Hannus 2012, Kaati m.fl. 2019).

En central konspirationsteori i den islamofobiska världsbilden är det så kallade Eurabia, där muslimer och judar påstås konspirera tillsammans med kollaboratörer i form av islamvänliga politiker och intellektuella, för att islamisera västvärlden genom desinformation, massinvandring och en hög grad av barnafödande (Hannus 2012, Expo 2019, Larsson 2012, Gardell 2010). Utöver detta finns en uppsjö av negativa föreställningar, såsom att muslimer inte kan integreras för att de egentligen inte vill det, att muslimska män är våldsamma mot kvinnor och drivna av en primitiv sexualitet eller att islam inte är kompatibelt med demokrati (se vidare Hoffmann och Moe 2017). Dessa föreställningar om muslimer är ofta direkt förknippade med föreställningar om islam. Islam beskrivs som en ideologi som glorifierar våld och som drivs av en vision om världsherravälde. Islam ses som oförenligt med västvärldens ideal, och muslimer har rollen som syndabockar och hot (en roll som judarna traditionellt har i den antisemitiska propagandan, som kännetecknar vit-maktmiljön) (Lagerlöf m.fl. 2011). Alla nyanser inom islam försvinner, och muslimer, som representerar islam, ses som ett hot (Hoffmann och Moe 2017).

Det är också i dessa anti-muslimska miljöer som det sker en av-humanisering som gör att individer och grupper förknippas med egenskaper som gör dem legitima måltavlor för våld (Kaati m.fl. 2019). De åsikter som sprids i extrema antimuslimska miljöer betonar hur vi lever i den yttersta tiden där inget annat än kampen spelar roll. Det skapar en känsla av belägringstillstånd, där våldsamma kommentarer och inlägg riskerar att legitimera våldsdåd. (Lagerlöf m.fl. 2011). Flera attacker som skett runtom i världen (till exempel moskéattackerna i Christchurch i Nya Zeeland och i Bærum i Norge) har begåtts av unga män som varit aktiva i dessa miljöer där gärningspersoner hyllas som hjältar, och brotten begås med hänvisning till andra som begått liknande dåd.

Karaktären på islamofobiska hatbrott och kränkningar

Det här kapitlet är det första av fem som beskriver studiens resultat (de andra fyra behandlar utsatthet, gärningspersoner, konsekvenser och relationen till rättsväsendet). Kapitlet beskriver de islamofobiska hatbrotten huvudsakligen utifrån brottskategori, men innehåller också en samlad redogörelse av de brott som drabbar religiösa platser. Kapitlet avslutas med en beskrivning av andra kränkningar – mikroaggressioner, fördomsfullt bemötande och diskriminering – som drabbar muslimer.

Hot och ofredanden vanligaste brottsrubriceringen

Den i särklass vanligaste brottskategorin bland polisanmälda islamofobiska hatbrott är hot och ofredanden; dessa utgjorde nära hälften av anmälningarna under de undersökta åren (se figur 1).¹³ Knappt en fjärdedel utgjordes av hets mot folkgrupp, medan ärekränkning¹⁴, våldsbrott¹⁵ och klotter/skadegörelse utgjorde omkring 10 procent vardera. Endast en mycket liten andel av anmälningarna gällde olaga diskriminering eller övriga brottskategorier.¹⁶

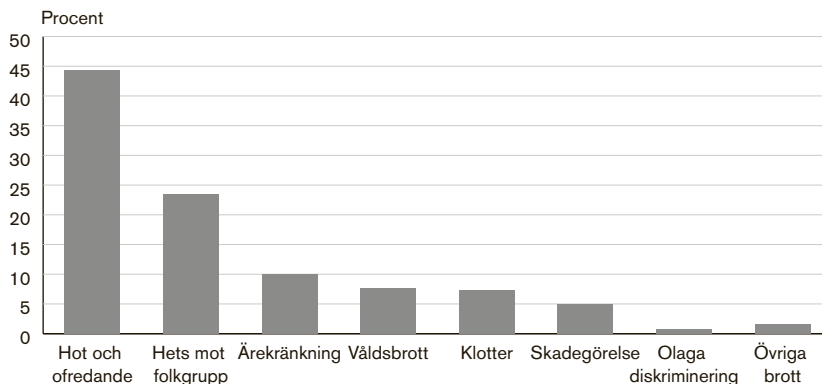
¹³ För en kortare och mer statistiskt orienterad redogörelse av de islamofobiska hatbrotten, se Brås rapport *Hatbrott 2018* (Brå 2019a). Där redovisas brottstruktur, brottsplats och relation för de hatbrott som anmälades under 2018. Resultaten i *Hatbrott 2018* och föreliggande rapport är i övrigt i hög grad överensstämmande.

¹⁴ I ärekränkingsbrotten ingår brottsrubriceringarna förolämpning och förtal.

¹⁵ I kategorin våldsbrott ingår misshandel, mord/dråp och våld mot tjänsteman.

¹⁶ Övriga brott omfattar ett brett spektrum av brott, såsom olaga integritetsintrång, olaga tvång och mordbrand (för en fullständig förteckning över brott inom denna kategori, se den tekniska rapporten för Hatbrott (Brå 2019b).

Figur 1. Brottskategorier efter huvudbrott vid anmälda hatbrott med identifierat islamofobiskt motiv (åren 2016 och 2018). Andelar i procent. (N=483).

Hot och ofredanden

Hot och ofredanden är den vanligaste brottskategorin och förekommer i många olika sammanhang, såväl vad gäller plats som relation mellan de inblandade. Nedan beskrivs vad som kännetecknar de olika identifierade hot och ofredanden som förekommer i Brås insamlade material.

Hot och ofredanden på allmän plats av okända

Av såväl intervjuer och polisärenden framgår att hot, ofredanden och kränkningar ofta sker på allmän plats (så är fallet för en femtedel av anmälningarna om hot och ofredande). Det kan vara i kollektivtrafiken, i affären eller på torget, och ofta är gärningspersonen någon okänd. En kvinna berättar om en händelse i matbutiken:

Jag och en släkting som också har slöja, vi var inne i en affär. Och så kommer en man bakom med sin kundvagn och så smäller han till henne med vagnen. Han kör in i henne. Och så tittar jag på honom. Och jag hör ju att min släkting ramlar ihop. Hon var ju inte beredd på att få en smäll mitt i ryggen ... Och jag tittar på honom och frågar "vafan håller du på med?". Och han svarar "håll käften jävla påskkärringar".

Det finns många exempel, ur både anmälningar och intervjuer, där okända personer utsätter muslimer för verbala övergrepp av varierande allvarlighetsgrad, allt från att beslöjade kvinnor kallas för spöke eller påskkärring och får slöjan avryckt till grova hotelser som "alla muslimer ska brännas", "du ska dö terroristjävel" eller "alla muslimer borde buras in i ett europeiskt koncentrationsläger".

I polisutredningarna framkommer att gärningspersonen ibland har filmat den utsatta och hotat med att lägga upp filmerna på internet.

Flera intervjupersoner vittnar om en upplevd risk att som muslim utsättas för hot och ofredanden av tillsynes konstruerade anledningar. Det kan handla om att man går på fel sida av vägen, tar upp för stor bit av trottoaren eller tar för lång tid på sig med barnvagnen i kollektivtrafiken. Det framstår som att gärningspersonerna ser personens religiösa tillhörighet som en anledning eller en förklaring till vad man uppfattar som en brist på hänsyn. Andra gånger kommer hotet eller ofredandet utan någon ”yttre anledning”, där gärningspersonen söker upp någon som ser ut att vara muslim och till exempel skriker hot eller kränkande tillmälen över gatan eller i tunnelbanevagnen.

Hot och ofredanden i hemmiljö ofta från grannar

Ett av fyra polisanmälda hot och ofredanden med ett identifierat islamofobiskt motiv skedde i hemmet, och i dessa fall är grannar många gånger gärningspersonerna. Även i Brås intervjuer berättar flera muslimer om grannar som på olika sätt markerat att de inte vill ha dem i sitt bostadsområde. Det kan handla om grannar som skriker ”jävla muslimjävlar” från sin balkong, eller som knackar i väggarna när det är bönestund eller som kommer med okynnesklagomål till hyresvärden i syfte att få dem vräkt. De händelser som genererar en polisanmälan tycks ofta ha föregåtts av långvariga trakasserier. Ofta har de utsattas barn närvarat vid händelserna. I anmälningarna finns också exempel där muslimer hittat en bränd Koran eller bacon i postlådan eller utanför dörren.

Hot och ofredanden på arbetsplats och skola

Såväl i polisutredningarna som i intervjuerna framkommer också exempel där muslimer utsatts för hot och ofredanden i skolan och på arbetsplatsen. I anmälningarna förekommer att muslimska elever fått låsa in sig på toaletten efter att ha blivit hotade och utsatts för kränkande tillmälen eller fått sin skolbok nerklotttrad med hakkors. En intervjuperson berättar om när hon utsattes för grova verbala påhopp av en annan elev, på väg hem från skolan:

Han hade följt mig hela vägen från skolan och ända fram till dörren faktiskt och kallat mig för massa saker, ”hora, muslimfitta, jag ska knulla din gud, jag ska sprätta din mamma”.

I Brås material framkommer att muslimer ibland utsätts för hot och ofredanden på arbetsplatsen inom ramen för sin yrkesroll. Det kan vara en muslimsk man som jobbar inom hemtjänsten och som på

arbetstid får höra att han är en ”muslimjäväl” och ”en äcklig våldtäktsman” eller ett butiksbiträde med slöja som av en kund får höra ”jävla muslim” och att hon ska dö. Av anmälningarna med tillhörande utredningar och av Brås intervjuer framkommer att flera som utsatts jobbar som till exempel taxichaufförer eller biljettkontrollanter och därför möter många okända personer i sin yrkesroll, något som kan påverka risken att utsättas. I flera fall tycks det handla om gärningspersoner som vill undkomma betalning, eller som blivit påkomna utan biljett, och därför högljutt anklagar den andre för att vara självmordsbombare eller terrorist, och därmed skifta fokus från sig själv till den andre.

Hot och ofredanden på internet

Såväl intervjuer som i anmälningar framgår att enskilda muslimer utsatts över internet av framför allt okända personer. Många gånger handlar det om inlägg eller kommentarer på Facebook eller Twitter, och ibland har det även kommit hot via e-post. De polisanmälda hoten består ofta av rena dödshot som ”du borde ha en kula i nacken”. Ibland är hoten mer indirekta och hänvisar till ett påstått våldskapital i form av ”vi vet var ni bor” eller ”nazister kommer att leta efter dig”. Ibland har brotten föregåtts av att gärningspersonerna tagit reda på personlig information om den utsatte och dennes familj, vilket gör att hotet framstår som än mer allvarligt. En av Brås intervjupersoner berättar om hans upplevelse av detta:

Det var på sociala medier där någon skrev ”ja men jag vet var han ... jag vet hur många barn han har och var de är”. Och börjar namnge mina barns namn.

Hets mot folkgrupp

Hets mot folkgrupp utgör den näst vanligaste brottstypen bland anmälda islamofobiska hatbrott.¹⁷ Även i intervjuerna finns många exempel på uttalanden som till innehållet skulle betraktas som hets mot folkgrupp, även om det är oklart om de också motsvarar det spridningskrav som behöver vara uppfyllt för att det ska räknas som brottsligt.

¹⁷ Intervjuade åklagare menar att det framför allt är hets mot folkgrupp som man ser senare i rättskedjan, eftersom de så kallade motivbrotten tenderar att läggas ned innan de når åklagare, på grund av bland annat bevissvårigheter. Att det har kommit både fler anmälda brott och även fler domar avseende hets mot folkgrupp, beror enligt intervjuade åklagare framför allt på att externa frivilligorganisationer som Näthatsgranskaren tagit sig an uppgiften att söka upp och polisanmäla hets mot folkgrupp på internet.

Hets mot folkgrupp ofta internetrelaterat

De fall av hets mot folkgrupp som polisanmäls galler i sex av tio fall brott som begåtts på internet. Facebook dominerar som forum, även om andra sociala medier och internetsidor också förekommer. Vilka forum som förekommer bland anmälningarna speglar dock just vad som polisanmäls, snarare än i vilka internetmiljöer det förekommer islamofobiska kommentarer.

Gemensamt för inläggen och kommentarerna är att man talar om islam och muslimer som ett hot mot det svenska samhället och som något som urholkar nationen eller som bidrar till moraliskt förfall. Det senare genom att muslimer uppfattas dels ha avsevärt annorlunda värderingar och kultur, dels vara våldsamma eller sexuellt okontrollerade. Det finns många anklagelser om att muslimer gör sig skyldiga till sexualbrott i olika former, såsom pedofili och (grupp)våldtäkter. Muslimer beskrivs också som ett säkerhetshot med kopplingar till terrorism, självmordsbombare och IS.

Det finns också många direkt kvinnofientliga uttryck i gärningspersonernas uttalanden. När kvinnor nämns förekommer köns-specifika, sexistiska ord (som muslimhora) och nedsättande kommentarer med anspelning på den muslimska klädseln (som påskkärring eller spöke). Ett misogynt språk används även när det gäller kvinnor i majoritetsbefolkningen, som att svenska kvinnor vill ha hög invandring av muslimer för att de vill bli våldtagna.

Det finns en överlappning mellan islamofobi och antisemitism, särskilt i de inlägg som har en mer konspiratorisk ansats med hänvisning till Eurabia. Förutom muslimer (och ibland judar) som antagonister, nämns i sammanhanget även socialdemokrater, etablissemangen eller ”makteliten”, kulturmarxister, vänsterfeminister och ”de som mörkar verkligheten” som möjliggörare till invandring och islamisering. Andra referenser till politisk retorik handlar om att man ska ta hand om sina egna, och att etniskt svenska ”svaga” grupper, som pensionärer, sjuka, fattiga och barn, ska prioriteras framför flyktingar och minoritetsgrupper som anses härstamma från andra länder. Till detta hör flera yttranden om att ”de ska ut” eller ”flytta hem” och att man inte vill ha muslimer i sitt bostadsområde/land. Det är vanligt att inläggen är generellt invandrings- eller religionskritiska och att nedsättande uttryck om invandrare eller personer av annan härkomst används parallellt (svartskalle, blatte).

Det förekommer krigsreferenser om att muslimer ska skjutas, bombas, sprängas och avrättas. Det förekommer också olika avhumaniserande uttryck där muslimer refereras till som apor, råttor, åsnor eller avarter, och som något som ska utrotas, såsom parasiter, kackerlackor eller en cancer. Förutom ett avhumaniserande språk finns bland anmälningarna också fall där innehållet kan anses särskilt kränkande eller

stötande, och där bilder eller videor manipulerats på olika sätt, samt där vapen och tal om ”massutrotning” förekommer.

Vissa kommentarer görs i anslutning till artiklar där nyheter har förvrängts så att de spår på en negativ och hotfull bild av muslimer, vilket också tycks vara själva syftet med förvrängningen. Exempelvis kan en ursprungligen neutral nyhet om en aktivitet som samlar muslimer (till exempel en ungdomsverksamhet eller manifestation för fred) i ”alternativmedia¹⁸” förvrängas till ett påstående om en islamistisk sammankomst vars syfte är att införa sharialagar i Sverige.

Islamofobiska budskap sprids dock inte enbart i anslutning till alternativa medier. I intervjuerna med utsatta muslimer framkommer att också etablerade tidningars kommentarsfält utgör ett forum där fördomsfulla, generaliserande och ibland hatiska kommentarer om muslimer figurerar.

Ärekränkning

I Brås material är det stora innehållsliga likheter mellan de polisanmälningar där brottet rubricerats som ärekränkning och de där brottet är hets mot folkgrupp, med skillnaden att ärekränkning riktas direkt mot en individ och inte mot muslimer generellt. Stora likheter finns också mellan ärekränkning och anmälda ofredanden, men vid ärekränkning handlar det inte om utsatthet vid upprepade tillfällen. Enskilda muslimer har vid ärekränkning kallats för kränkande uttryck som ”grisman”, ”terrorist” eller ”muslimhora”. Bland anmälda ärekränkningar är internet framträdande som brottsplats (en tredjedel), men en stor andel har även skett på arbetsplatsen (en fjärdedel) eller på allmän plats (en femtedel).

Klotter

Klotter ofta i kollektivtrafiken och på allmän plats

En stor del av det polisanmälda klottret gäller islamofobiska budskap som klottrats i kollektivtrafiken eller på andra allmänna platser (knappt 60 procent). Budskapen är desamma som vid hot, ofredanden och hets mot folkgrupp, men ibland med inslag av symboler som hakkors eller med avbildningar av könsorgan eller kränkande porträtteringar av profeten Muhammed.

¹⁸ Med *alternativmedia*, eller alternativa medier, menas här medier som skiljer sig från traditionella massmedier (som är kommersiella, har offentligt stöd eller är statligt ägda). Innehållet i alternativa medier karaktäriseras av att man utmanar makthavare och tar upp sociala problem på ett sätt som traditionella medier anses brista i att göra, inte minst i relation till invandring.

Våldsbrott

I Brås material förekommer också händelser där fysiska skador uppstått, eller det funnits risk för det. Strax under tio procent av de anmälda islamofobiska hatbrotten gäller våldsbrott, och då framför allt misshandel i form av slag, sparkar och strypgrepp. Det förekommer beskrivningar av fysiskt våld som lett till behov av sjukvård samt händelser där vapen (till exempel knivar och glasflaskor) använts, men även att hundar bussats på den utsatte. Nästan fyra av tio anmälda våldsbrott skedde på allmän plats. Ett exempel från anmälningarna är en kvinna som utsattes för en misshandel med flera knytnävsslag när hon var ute på promenad, och i ett annat fall utsattes en man på allmän plats för att han enligt gärningspersonen såg ut att vara arabisk och muslim. I anmälningarna om våldsbrott är det vanligt att det rör sig om flera gärningspersoner, och den utsattes barn är ofta närvarande.

Omkring en femtedel av våldsbrotten skedde i hemmiljö och en lika stor andel i skolmiljö. Det handlar då oftare om mer långvariga trakasserier som utmynnar i våld, där gärningspersonerna är till exempel grannar eller elever från samma skola.

Händelser riktade mot religiösa platser

I det här avsnittet frångår vi redovisningen efter brottstyp, för att istället ge en samlad beskrivning av de händelser som drabbar moskéer. Moskéer kan ses som symboler för islam och riskerar däri-genom att bli måltavlor för brott samt utgöra en slags projektyta för diskursen om muslimer i samhället. Särskilt stor risk är det för de få större och synliga moskéer som finns i Sverige.¹⁹

Brev innehållande hot eller hat vanligast

Utifrån intervjuer med säkerhetsansvariga samt andra företrädare för muslimska församlingar, framstår hotfulla eller kränkande skriftliga meddelanden via brev, vykort eller e-post som den vanligaste formen av utsatthet. Medan vissa beskriver att det hänt vid enstaka tillfällen, finns dokumentation som visar på att större, välkända moskéer emottar sådana meddelanden flera gånger i månaden. Frekvent förekommande är att artiklar från nyhetstidningar rivits ut och klottrats ned med hatfulla meddelanden. Det kan vara en artikel som diskuterar slöjförbud, som klottrats med ”kvinnoförtryckare” eller en artikel om en katastrof i ett muslimskt land, som klottrats med ”döda muslimer = bra muslimer”.

¹⁹ De flesta moskéer inryms i lägenheter eller är så kallade källarmoskéer (Gardell, 2018).

I intervjuer med företrädare vid muslimska församlingar framkommer att många av dessa händelser inte polisanmäls, dels då det upplevs som en orimlig resursåtgång på grund av mängden händelser, dels av rädsla för att det ska generera ytterligare utsatthet eller negativ uppmärksamhet om det uppmärksammas. Det bekräftas också av anmälningarna om hot och ofredanden, genom att en mycket liten andel av dessa skett på religiösa platser.

Däremot förekommer i både anmälningar och i intervjuerna händelser där exempelvis en bränd koran eller delar av ett griskadaver lämnats utanför moskén, och att grannar till moskén utsatt moskébesökare för hot eller kränkande tillmälen.

Krossade glasrutor och annan skadegörelse förekommer

En stor del av polisanmälningarna gällande skadegörelse gäller händelser som riktats mot moskéer (sex av tio skadegörelseanmälningar). Det kan handla om krossade glasrutor, inkastade föremål eller annan typ av skadegörelse. Även i intervjuerna framkommer beskrivningar av olika former av skadegörelse. En kvinna som arbetar i en moské berättar om när de utsattes i samband med firandet av *eid al-fitr* (när man bryter fastan):

Vi hade utsmyckat dörren till moskén och då fick vi ett hotbrev där det stod ”vi vill inte ha några muslimer i Sverige som firar eid, ni får dra”. Och de förstörde vår prydnad och trampade på den.

Förutom skadegörelse förekommer även i både polismaterial och intervjuer beskrivningar av klotter på moskéns fasad eller i dess omedelbara närhet. Även för denna typ av händelser tyder intervjuerna på att omfattningen av utsattheten varierar från enstaka händelser till att en del moskéer utsatts för skadegörelse och klotter vid ett stort antal tillfällen (se även Gardell 2018).

Flera allvarliga incidenter riktade mot moskéer

Även om det är ovanligt, finns både i polisanmälningarna och i Brås intervjuer beskrivningar av allvarliga incidenter riktade mot moskéer, som till exempel mordbränder och utplacerade misstänkta bombattrapper. En intervjuperson berättar:

Det är mycket som har hänt med vår fina moské. Vi har blivit attackerade flera gånger. Sist var i fjol eller för två år sedan. Det var en brand.

De händelser som studien fångat upp har framför allt genererat mer eller mindre omfattande skador på moskén, men det framstår ibland

som ren tur att inte också personer kommit till skada, eftersom det vid ett par av dessa tillfällen befunnit sig personer i lokalen.

I anmälningarna finns även exempel på konstruerade anordningar som inte antänts, och en person som inom ramen för sitt arbete har nära kontakter med muslimska församlingar berättar om liknande händelser som han har fått kännedom om:

Sen har vi ju exempel på de som städar sin lokal och kring sin lokal upptäcker Molotovcocktails som inte har brunnit. Eller att det finns rester och spår av attacker som det aldrig blivit något av.

Mikroaggressioner, fördomsfullt bemötande och diskriminering

I framför allt Brås intervjuer, men också i polisanmälningarna, framkommer upplevelser av islamofobi som i många fall inte behöver vara brottsliga men som av de utsatta upplevs som minst lika allvarliga, framför allt då det beskrivs som återkommande kränkningar som personerna behöver förhålla sig till i sin vardag. En kvinna berättar:

Det jag tycker är allra värst är det här tysta hatet. De här blickarna man kan få. Att bara ens existens känns jobbig för folk ... Det är det som är det värsta tycker jag.

Förutom blickar kan det handla om svordomar, viskningar, utskällningar eller att någon spottar framför en eller väljer en annan plats på bussen för att slippa sitta bredvid.²⁰ Ibland betecknas kränkningarna som mikroaggressioner eller vardagsrasism. Det kan också handla om upplevelsen att bli fördomsfullt bemött i olika situationer. Flera intervjupersoner beskriver att de ofta möter antaganden om att de inte kan svenska, trots att de kan vara födda i Sverige, eller att de antas vara obildade för att de är muslimer. Flera muslimska kvinnor berättar att de märkt detta särskilt i anslutning till att de valt att bära slöja, och att de betraktas och bemöts annorlunda. En intervju-person berättar:

Det är ju inte okej att tro att bara för att jag har det här tygstycket på huvudet så är jag mindre kompetent, eller att jag inte kan prata tydligt eller vad det kan vara.

Det kan också handla om klasskamrater eller kollegor som ”skämtar” om att muslimer är pedofiler eller som menar att man som muslim förväntas ha förkunskaper eller stå till svars för något som

²⁰ Flera tidigare studier lyfter detta som ett problem som drabbar många muslimer, och framför allt de slöjbärande (Jakku och Waara 2017, Listerborn 2014, Andersson och Mellgren 2015).

en annan muslim gjort eller sagt (som ett terrorattentat eller ett uttalande om homosexualitet).

Även upplevelser av negativ särbehandling och diskriminering framkommer i Brås insamlade material.²¹ Dessa händelser överlappar till stor del de områden som tas upp i den omfattande offentliga utredningen *Det blågula glashuset* (SOU 2005:56) och rör arbetslivet eller skol- och myndighetsväsendet, och därmed sfärer där den utsatte typiskt sett är i beroendeställning till utövaren (till exempel en elev, anställd eller kund/klient).

I intervjuerna framkommer upplevelser av diskriminering i flera situationer, alltifrån inledningen av rekryteringsprocesser till beslut om avslutade anställningar. En del personer har utsatts för långvariga trakasserier, men vanligare är berättelser om utfrysning. I såväl polisanmälningarna som intervjuerna finns även beskrivningar av muslimer som upplevt att de jämfört med andra fått sämre hjälp från myndigheter, socialtjänst eller hälso- och sjukvården. Många gånger handlar det om utsatta situationer, där de antingen upplevt sig nonchalerade eller bemötts med både okunskap och stereotypa föreställningar om muslimer. Det kan vara att som muslimsk tjej bli ifrågasatt på ungdomsmottagningen när man har frågor om preventivmedel, eftersom ogifta muslimer inte antas vara sexuellt aktiva, eller att som muslimsk kvinna med förlossningsvärta få kommentarer om att man borde vara van eftersom muslimer brukar föda många barn.

En uppfattning hos flera intervjupersoner är också att det skett en stegvis förändring över tid, där man i media och inom politiken idag talar om muslimer som ett problem, vilket tidigare inte varit acceptabelt. En man som inom ramen för sitt arbete har kontakt med muslimer berättar hur det kan ge efterverkningar i muslimers vardag:

Det blir en ond spiral när politiker går ut och talar på ett sätt som är svepande och generaliserande och som snappas upp av nättroll och partier som har gjort det där till sin stora fråga. Då blir det märkbart på kafferasten, när man går och handlar eller när man åker till flygplatsen eller i alla möjliga sammanhang.

Samtidigt riskerar rapporteringen i media ge intrycket av att islamofobiska åsikter är mer spridda i befolkningen än vad som faktiskt är fallet, och därmed spä på känslor av rädsla och otrygghet.

²¹ Endast en minoritet av händelserna faller in under olaga diskriminering, eftersom det endast avser diskriminering i kontakten med näringsidkare och myndigheter. De kan dock mycket väl omfattas av diskrimineringslagen, och beroende på situation kan hjälp och stöd fås av fackliga representanter, diskrimineringsbyråer eller Diskrimineringsombudsmannen.

Det uttrycks också en oro för att en brist på konsekvensanalys i arbetet mot terrorism och våldsbejakande extremism kan bidra till en beröringsskräck och i förlängningen till brott och kränkningar mot muslimer. En intervjuperson berättar:

Alltid när det händer något i världen eller i samhället, den första tanken man har i ryggraden är ju ”snälla låt det inte vara en muslim som har gjort det här dådet”, för jag vet hur det påverkar mig i samhället.

Variationer i utsatthet

I detta kapitel beskrivs vilka som utsätts för de anmälda islamofobiska hatbrotten. Vidare belyses utsattheten, för både islamofobiska hatbrott och andra uttryck för islamofobi, utifrån sådana omständigheter vid brotten och sådana egenskaper hos de utsatta som utifrån Brås material verkar sammanfalla med en ökad risk för utsatthet.

Utsattheten inte begränsad till någon särskild grupp

Resultaten ger stöd för det som tidigare forskning visat, nämligen att det inte är någon särskild ”typ” av muslim som utsätts för hatbrott. I de insamlade materialen finns utsatta kvinnor och män i alla åldrar. Bland anmälningarna är 53 procent kvinnor och 47 procent män. Åldern på de utsatta spänner mellan 7 och 71 år, och den största andelen av dem utgörs av 20–29-åringar (28 %); därefter minskar andelen utsatta med stigande ålder. De utsatta har olika sysselsättningar och försörjningar, olika boendesituationer och olika familjekonstellationer. Bland intervjupersonerna finns troende (även konvertiter) och sekulära, boende i olika delar av landet, de som är födda i Sverige och de som är nyanlända.

Upprepad utsatthet vanligt

I en tredjedel av polisanmälningarna finns indikationer på att målsägaren utsatts vid ett eller flera tidigare tillfällen, och i en fjärdedel av alla anmälningar är det samma gärningsperson som ligger bakom. Här finns inga skillnader beroende på kön på den som utsatts.²²

²² Detta ligger i linje med resultaten från Skolundersökningen om brott, en självdeklarationsundersökning som Brå genomför bland ungdomar i årskurs nio. I den uppgav ungefär varannan person som utsatts för hatbrott att de utsatts vid upprepade tillfällen (Brå 2020a).

Ett intersektionellt perspektiv synliggör överlappande utsattheter

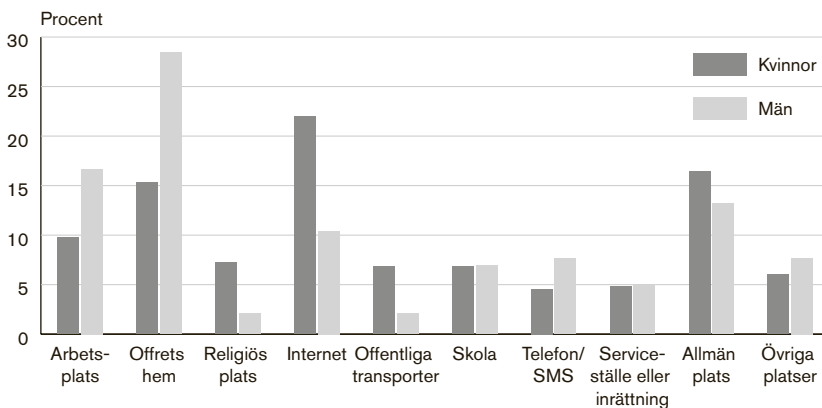
Intersektionalitet är ett begrepp inom samhällsvetenskapen som belyser samspelet mellan olika maktordningar, baserat på kategorier som kön, ålder, klass, etnicitet, religion och funktionsvariation. Generellt kan sägas att utsattheten är högre ju längre en person är från normen för dessa olika parametrar. En muslimsk man delger sina tankar:

Min bild är att om du är svart, somalier, kvinna, besläjad, ja det är nästan ... längre kan man nog inte komma faktiskt. Och säg att du har en funktionsvariation också ... en sådan person har det ju mycket värre än mig, om man säger så.

Muslimska kvinnor och män utsätts på olika sätt

En betydelsefull kategorisering utgörs av kön. Resultaten utifrån anmälningarna visar å ena sidan på anmärkningsvärt små skillnader mellan kvinnor och män avseende vilka typer av brott de utsätts för. Ungefär hälften av målsägarna utgörs av kvinnor och hälften av män inom samtliga tidigare redovisade brottskategorier mot person (våldsbrott, hot/ofredande²³ samt ärekränkning). Särskilt för våldsbrotten är det ovanligt att könsfördelningen mellan utsatta är så likartad, eftersom män generellt då brukar vara överrepresenterade, både som utsatta och som gärningspersoner. Å andra sidan finns tydliga skillnader avseende brottsplats. I figur 2 nedan framgår brottsplatsen för de brott som är riktade direkt mot målsägaren, uppdelat på kön.

Figur 2. Brottsplats vid anmälda hatbrott med identifierat islamofobiskt motiv, uppdelat på kön (åren 2016 och 2018). Andelar i procent. (N=483).

²³ Det finns dock viss skillnad inom kategorin, där kvinnor oftare är målsägare vid ofredanden, medan män oftare är målsägare vid hot.

Kvinnor anmäler betydligt oftare islamofobiska hatbrott som skett på internet samt på offentliga transporter eller allmänna platser, medan män oftare anmäler händelser som skett i närheten av hemmet och på arbetsplatsen. Även det visar på att islamofobiska hatbrott inte speglar den anmälda brottsligheten generellt, eftersom kvinnor överlag oftare utsätts för brott i hemmiljö medan män oftare utsätts på offentliga platser. Mönstret i anmälningarna av islamofobiska hatbrott bekräftas även i intervjuerna, där framför allt beslöjade kvinnor beskriver hur de utsätts i affären, på bussen eller när de är ute på promenad, medan männen framför allt beskriver hur de bemöts fördomsfullt och kränkande på arbetsplatsen eller vid anställningsintervjuer (se även Bursell 2014). En intervjuerson ger tydligt uttryck för detta när hon berättar att hon och hennes man blir utsatta för islamofobi i olika situationer:

Han upplever aldrig påhopp eller aggressivitet. Det tror jag mest kvinnor upplever, om jag ska vara ärlig. Jag tror inte män blir påhoppade på samma sätt. Däremot så upplever ju han mycket av det strukturella, att bli förföljd av väktare, stoppad av poliser, bara sådär småsaker. Folk svarar inte när han skriver på annonser ... Och när vi skulle köpa bostad fick han inte boka tid utan att visa upp ett lånelöfte. Men om jag skrev med mitt namn [IP har ett svenskklingande namn] så var det inga problem att komma på visningen.

När det gäller omfattningen av utsatthet visar tidigare studier att kvinnor är särskilt utsatta för kränkningar och hatbrott, inte minst i det offentliga rummet, och att detta hör ihop med att de är identifierbara genom att de bär slöja. Detta är en bild som framträder även i Brås intervjumaterial, och därför finns anledning att tro att de brott som drabbar muslimska kvinnor är underrepresenterade i anmälningsstatistiken.

Könsskillnader också i hur muslimer betraktas

Såväl tidigare forskning som den empiri som ingår i Brås studie (se avsnittet om hets mot folkgrupp) visar att det finns en tydlig genusdimension i de negativa föreställningarna om muslimer.

En man som forskat på området berättar:

Den dominerande bilden när det gäller kvinnor är att de är utsatta, de är offer för sin religiösa tradition. Samtidigt så beskrivs männen som gängmedlemmar, våldsverkare och terrorister. Bilden av ”den normala muslimen” är nästan obefintlig.

Slöjans betydelse i detta sammanhang kan inte överskattas, eftersom den är laddad med innebörd både för förövarna och de utsatta. Flera intervjuersoner beskriver hur valet att bära slöja är något som har

mognat fram, och att skillnaden i bemötandet före och efter beslutet om att bära slöja är som natt och dag (se också Jakku 2019, Listerborn 2014 och Sixtenssons 2009). Från att i stor utsträckning ha behandlats som en i mängden, till att som personerna beskriver det bli ifrågasatt, dumförklarad och betraktad med undvikande och rädsla. Det finns en frustration över att friheten till det egna valet hamnar i skymundan. En kvinna som intervjuats berättar:

Respektera att kvinnor kan klä sin kropp på olika sätt. Vissa vill inte lägga uppmärksamhet i hur de ser ut. Jag har inget behov av det. Jag vill helst lägga uppmärksamhet på hur jag är, vem jag är och hur jag uttrycker mig ... jag behöver inte gå runt och vara en påfågel, det är fantastiskt skönt. Varför kan jag inte bli respekterad för det här som kvinna?

Större andel våldsbrott bland polisanmälningar mot unga

Avseende ålder finns också vissa skillnader. Av de polisiära ärendena framgår att målsägaren är minderårig (under 18 år) i en knapp femtedel av ärendena, och att strukturen på de brott som de unga utsätts för skiljer sig mot de brott som vuxna utsätts för. För unga målsägare är det vanligare att det handlar om våldsbrott (19 procent) och mindre vanligt att det handlar om ärekränkning (7 procent) jämfört med för vuxna målsägare (11 respektive 15 procent).²⁴ Om dessa skillnader beror på att barn inte anmäler mindre grova händelser lika ofta som vuxna, eller att barn faktiskt utsätts för våldsbrott oftare än vuxna, är oklart.

Klass, hudfärg och etnicitet kan också ha betydelse

Det finns många utsagor i intervjuerna och polisutredningarna som belyser hur klass, hudfärg och etnicitet samspelar med den religiösa identiteten och skapar överlappande lager av utsatthet, som bland annat resulterar i att vissa utsätts oftare än andra. En muslimsk kvinna berättar att hon och hennes ena bror blev utfryssta och mobbade i skolan, medan hennes andra bror klarade sig undan:

Folk kopplade ju inte honom till muslim. Visst var han det och så, men det var inte lika påtagligt för nu är ju jag och min ena bror mörka. Och vår andra bror har typ ljus hår och ljus färg i huden.

Tidigare studier (Andersson och Mellgren 2015, Brå 2018) har visat en tydlig överlappning mellan hatbrottsmotiven religion och kulturell bakgrund/ursprung. I Sverige är det en större andel muslimer

²⁴ Uppgiften är dock belagd med viss osäkerhet, eftersom uppgifter om målsägarens ålder saknas i omkring en fjärdedel av anmälningarna med en fysisk målsägare.

från Afrika söder om Sahara som rapporterar utsatthet för trakasserier på grund av etnisk bakgrund eller invandrarbakgrund, jämfört med muslimer från Turkiet (34 respektive 18 procent) (FRA 2018). I en rapport från Diskrimineringsombudsmannen (DO) där man analyserat anmälningar om diskriminering från muslimer och förmodade muslimer framkommer en stor överlappning mellan diskrimineringsgrunderna etnisk tillhörighet och religion (Bursell 2016). För flera av dessa faktorer (religion, ras, etnicitet, invandrarskap) finns rasistiska föreställningar som samverkar (Jakku 2019), vilket leder till att det kan vara svårt för den som utsatts men också för rättsväsendet att identifiera motivet till handlingen.

En stor andel muslimer, men långt ifrån alla, har lägre inkomst än genomsnittet och bor i socioekonomiskt svaga områden,²⁵ något som flera intervjupersoner lyfter som en betydelsefull omständighet. En man berättar:

Det vi vet om Sverige är att klassamhället har samlat oss muslimer och andra rasifierade i förorterna. Det är både vi som har det ekonomiskt sämst ställt i det här landet, och den religionen som man hatar i det här landet. Det är dubbla exkluderingsmekanismer.

I Brås material framkommer ytterligare en uppdelning, som har betydelse i sammanhanget, nämligen mellan religiositet och sekularitet i allmänhet. Det finns flera tecken på en generell religionsskepticism, dels genom att gärningspersoner i samband med kränkningar och hot använder uttryck som att ”Sverige var ett sekulariserat land innan ni kom”, dels genom att intervjupersoner upplever att de och andra troende (oavsett religion) blir behandlade som ”lite dumma” eller ”konstiga” för att de tror på Gud. En muslimsk man berättar om hur han hanterar sitt religiösa utövande på arbetsplatsen:

Jag är praktiserande, så jag ber fem gånger om dagen, men på arbetsplatsen så ber jag så att ingen ser det. Ingen vet att jag gör det (skrattar). För jag vill inte att folk ska titta på mig som en utomjording. Jag tycker inte om det. Men det är inte bara muslimer, det är samma med judar och kristna också, det är generellt för alla religiösa.

Bland de intervjuade finns också de som inte utsatts för hatbrott eller andra islamofobiska handlingar eller uttryck. Gemensamt är att det handlar om personer som är ljusa i hyn och inte har andra attribut som gör att det går att identifiera dem som muslimer. En intervju-person som kom till Sverige som flykting berättar:

²⁵ Enligt Willanders studie (2019) lever varannan person som har en muslimsk tillhörighet i ett hushåll som tjänar mindre än 300 000 kronor per år. Det är en betydligt större andel än bland övriga religionstillhörigheter.

I Sverige så har jag på ett sätt varit förskonad tack vare mitt utseende. Alltså som bosnisk muslim så är jag en vit person, en vit man. Jag faller inte in i den här föreställningen om hur muslimen ser ut.

Regionala skillnader

Ytterligare en dimension som påverkar utsattheten har att göra med var i landet man bor. Det finns inga tydliga skillnader mellan regionerna när det gäller vilka brottstyper som anmäls, men av de polisanmälda islamofobiska hatbrott som ingår i studien anmäldes sju av tio i någon av de tre storstadsregionerna Stockholm, Väst (där Göteborg ingår) eller Syd (där Malmö ingår). Flera intervjupersoner upplever dock att islamofobin är starkare på landsbygden och i mindre städer, jämfört med i storstäderna, och relaterar det till att antalet muslimer är mindre, vilket gör att den icke-muslimska normen är stark (se också Otterbeck och Bevelander 2006). I intervjuerna framkommer dock upplevelsen att det finns tydliga skillnader mellan städer och mindre orter som är jämförbara i andra avseenden (som till exempel geografisk storlek och befolkningstäthet). Tänkbara förklaringar kan vara att antalet muslimer och möjligheten att hitta en gemenskap skiljer sig mellan dessa platser, men också att förutsättningarna inom kommunerna kan skilja sig åt beroende på andra faktorer, såsom arbetslöshet och om det utgör en avflyttnings- eller inflyttningsort.

Att bo på landsbygden och i mindre städer kan även betraktas som en skyddsfaktor i relation till den upplevda risken att utsättas för en allvarligare händelse, till exempel ett terrorattentat riktat mot muslimer. Gemensamt för de intervjuade som uttrycker en oro om att det är en tidsfråga innan en sådan incident sker i Sverige, är att de bor i en större stad och att de praktiserar sin tro mer regelbundet och därför ibland befinner sig i moskéer som riskerar att bli måltavla för en sådan attack. Muslimer som inte uppsöker moskéer, eller som bor i mindre städer, uttrycker i intervjuerna inte samma oro.

Samband mellan utsatthet och synlighet

Både polisanmälningar och intervjuer visar på att det verkar finnas omständigheter som sammanfaller med att enskilda personer utsätts. Den gemensamma nämnaren är att någon typ av synlighet eller uppmärksamhet sätter fokus på den muslimska tillhörigheten, vilket också tidigare forskning visat har betydelse för i vilken utsträckning man utsätts (Andersson 2018, FRA 2018). Det mest uppenbara utgör bärandet av religiös klädsel, framför allt slöjor av olika slag, eller förekomsten av andra religiösa symboler. I polisanmälningarna

med tillhörande utredningsmaterial framgår i en femtedel av ärendena att den som utsatts haft ett synligt attribut på sig (oftast någon typ av slöja) och i den absoluta majoriteten av dessa var den utsatta personen en kvinna (88 av 93 fall). Det kan dock misstänkas att olika typer av huvudbonad eller andra utmärkande attribut förekommer i en mycket större andel av ärendena än vad som uttryckligen framkommit, eftersom många av händelserna är av till synes oprovocerad karaktär och gärningspersonen tycks ha identifierat målsägaren som muslim på något sätt.

I Brås material förekommer det också att muslimer blivit utsatta därför att det framkommit att de inte dricker alkohol eller äter griskött, eller i samband med att de gått undan för att be. Det förekommer också ärenden där bilar utsatts för skadegörelse för att det funnits en symbol eller klistermärke på bilen och att brott riktats mot affärer som säljer halal-kött.

Flera av händelserna har skett i samband med muslimska högtider som ramadan och eid al-fitr, men även i samband med fredagsbönen. Det kan tyda på att risken att utsättas är större när religionen uttrycks mer aktivt. I både förundersökningarna och intervjuerna uttrycker personer som utsatts att de känt sig särskilt kränkta över att gärningspersonen valt ut dem ur en grupp av andra människor, på grund av deras religiösa tillhörighet, religiösa symboler eller klädsel. Den känslan förstärks enligt några av uppfattningen om att religionen är en privatsak, eller att man utifrån brottets karaktär, upplever att man behandlats på ett sätt som också skaver mot den religiösa övertygelsen, till exempel om någon ryckt av en ens slöja offentligt.

Medial uppmärksamhet kan medföra utsatthet

Flera intervjupersoner har vid ett eller flera tillfällen medverkat i ett sammanhang som inneburit att de framträtt som just muslimer inför en större massa, typiskt sett genom att ha synts eller hörts i massmedier (men det kan räcka med att ha visat sin tro offentligt på sociala medier). De ger återkommande berättelser om att detta genererat en mängd negativ respons efteråt, eller som en intervjuperson uttrycker det ”en hatstorm”. Även bland anmälningarna framgår att brott sker i denna kontext och att det kan få följden att man som muslim kan välja att undvika mediala sammanhang. En muslimsk man som är engagerad i en lokal muslimsk församling berättar att man inom församlingen funderat på att mer aktivt

bredda bilden av muslimer i medierna, men att man landat i att risken att utsättas för islamofobi är för stor:

Dels är det ju ett dilemma för att de här som är negativt inställda samlas i kommentarsfälten, och sen är det ju ett dilemma för oss som privatpersoner för man vill ju inte ... Alltså det finns vissa risker med att vara alldeles för synlig som representant för muslimer.

Viktigt att påpeka är att det finns många exempel där den som utsatts talat om något helt annat än religion, till exempel att i egenskap av privatperson ha framträtt i ett nöjesprogram på tv eller att i sin yrkesroll medverkat i nyhetsinslag och därefter utsatts för islamofobi. En person som medverkade som privatperson i en tidningsintervju efter en uppmärksamman nationell händelse berättar:

Jag var med med både namn och bild, men det blossade ju upp ... Det ringde anonyma personer till mitt jobbnummer för de hade då googlat på mitt namn och fått upp min adress men inget telefonnummer, ingenting. Jag har inte listat mitt mobilnummer av den här anledningen.

Bland anmälningarna finns också fall där hatbrott begåtts som en sorts motreaktion i närtid, efter att medier rapporterat om något som kopplats till muslimer, trots att målsägaren själv inte medverkat. Detta är något som många av Brås intervjupersoner också nämner, inte minst med referens till specifika händelser både i Sverige och i omvärlden, till exempel publiceringarna av Muhammedkarikatyrrer 2005 och 2006, olika terrorattentat (däribland den mot franska tidningen Charlie Hebdo 2015) och flyktingvågen samma år. Inte minst beskrivs ”9/11” som en form av brytpunkt (jämför Borell 2012, Sorgenfrei 2018 och Larsson och Stjernholm 2014). En intervjuperson berättar att en äldre kvinna började slå henne med en ihoprullad tidning när hon satt i kollektivtrafiken på väg till jobbet den 11 september 2001, efter terrorattackerna i USA:

Det var första gången i mitt liv som jag kände att jag var muslim. Att folk såg mig som en muslim och inte som en individ.

Intervjupersonerna berättar också att de ser ett tydligt samband mellan antalet incidenter som moskéer utsatts för och händelser i omvärlden.

Även icke-muslimer utsätts

Även andra än självidentifierande muslimer utsätts ibland för islamofobi. Bland utsatta finns exempelvis personer som inte är

muslimer men som av andra tillskrivs en muslimsk identitet. Detta kan ske baserat på etnisk tillhörighet eller medborgarskap, eller att man flyttat till Sverige från ett land där islam är majoritetsreligion.²⁶ Flera intervjuperson berättar om händelser där säkerhetsskyddet klär sig traditionellt misstagits för muslimer och därför utsatts för islamofobiska hatbrott.

Bland de utsatta finns också personer, företag och organisationer som beskylls för att vara allierade med islam eller muslimer. Det kan handla om välgörenhetsorganisationer, religiösa företrädare, politiker, journalister, forskare och privatpersoner som i något sammanhang kopplats samman med frågor som rör eller förknippas med islam och muslimer. Ett mindre vanligt men förekommande exempel är också icke-muslimer som utsatts för brott för att de träffat en ny partner som är muslim, vilket till exempel ogillats av någon i deras släkt.

²⁶ Detta kan bli särskilt problematiskt i situationer där personer har flytt eller utvandrat på grund av ett religiöst förtryck, dvs. för att de tillhört en religiös minoritet i sitt hemland.

Gärningspersonerna

Gärningspersonerna är ofta okända

Det finns stora svårigheter med att beskriva gärningspersonerna bakom islamofobiska gärningar. Som redogjorts för i metodkapitlet kännetecknas många ärenden som kommer till rättsväsendets kännedom av att gärningspersonen är okänd.²⁷ I tre av tio anmälningar finns ingen information om gärningspersonen alls och i många av utredningarna finns endast uppgifter om kön och ibland ålder. I två av fem ärenden finns ingen tidigare relation mellan de inblandade. Även i intervjuerna är det svårt för många av de utsatta att beskriva mer än det mest grundläggande om förövaren eftersom det är vanligt att det inte finns någon tidigare relation mellan de inblandade. Svårigheterna att ge en representativ beskrivning av gärningspersonerna bör hållas i åtanke vid läsning av detta kapitel.

Relationen mellan utsatt och gärningsperson

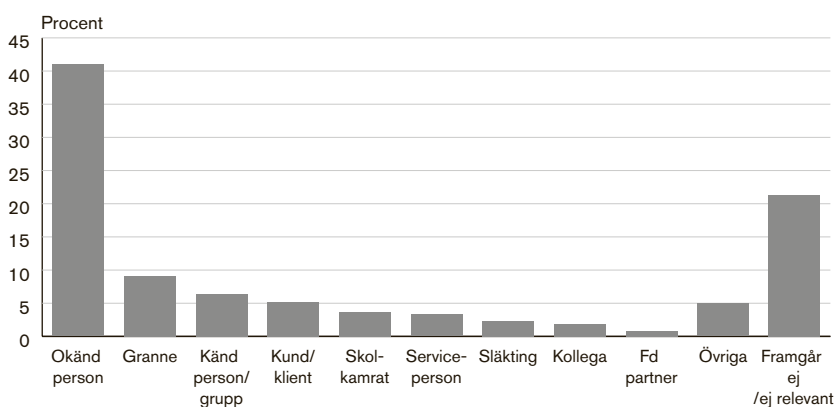
I Brås material förekommer många olika typer av gärningspersoner. Därmed ger resultaten stöd åt det som beskrivits i tidigare forskning om att islamofobi förekommer i breda lager av befolkningen. Av både intervjuer och polisärenden framkommer att gärningspersonerna kan vara allt ifrån en ung kvinna som lägger lappar med islamofobiskt innehåll i brevlådor till en äldre man som ropar hotelser till muslimer i bostadsområdet. En intervjuad polis som arbetar med hatbrottsfrågor resonerar:

Det som jag skulle vilja är kanske att döda myten om att det bara är en viss typ av person som begår de här brotten, för så är det inte, utan det är väldigt breda gärningspersoner – män och kvinnor, olika samhällsklasser och olika åldrar – som begår dom här brotten.

²⁷ Som gärningsperson räknas samtliga utpekade förövare i utredningarna oavsett om de formellt blivit misstänkta i polisiär mening eller inte.

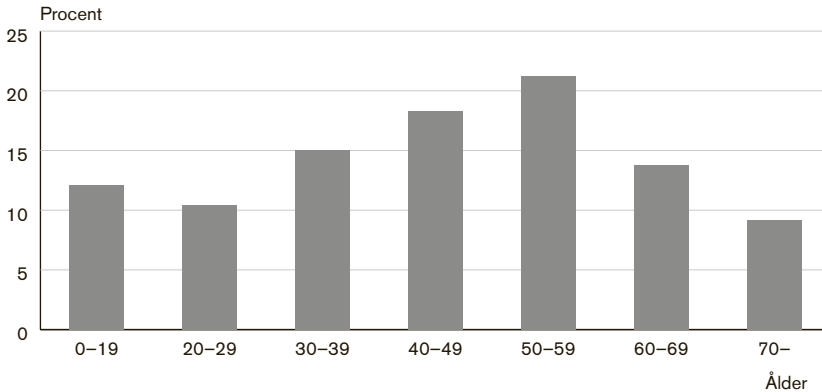
Ett återkommande svar under intervjuerna är att islamofobi inte har något ansikte, utan att det kan komma från vem som helst. Detta avspeglas också i de många olika typer av relationer som förekommer mellan de inblandade i polisutredningarna, i de fall där gärningspersonen är någon som den utsatte känner (se figur 3). I en av tio anmälningar är gärningspersonen en granne till den som utsatts. Utöver det förekommer skolkamrater, kollegor, kunder och klienter till de utsatta, liksom olika slags servicepersoner som de haft kontakt med. I en liten andel av fallen är gärningspersonen känd i en vidare bemärkelse eller tillhör/förknippas med en organisation som är känd för islamofobiska föreställningar. Enstaka fall sker mellan släktingar och personer som har haft en nära relation.

Figur 3. Relation mellan gärningsperson och utsatt vid anmälda hatbrott med identifierat islamofobiskt motiv (åren 2016 och 2018). Andelar i procent (N=483).

Samtidigt finns en överrepresentation av vissa kategorier av gärningspersoner. I de ärenden där kön framkommer är sju av tio gärningspersoner män, och när det finns någon uppgift om ålder är gärningspersonerna i över en femtedel av fallen 50–59 år (se figur 4). Dock finns en stor spridning, mellan 11 och 83 år. Den bild som framträder i anmälningarna stämmer väl överens med berättelser från intervjuerna, där gärningspersonerna ofta beskrivs som äldre, och den stämmer också överens med tidigare forskning, som bland annat visat att andelen äldre gärningspersoner är större vid islamofobiska hatbrott än vid andra typer av hatbrott (Roxell 2011).

Figur 4. Andelen gärningspersoner i olika åldrar vid anmälda hatbrott med identifierat islamofobiskt motiv (åren 2016 och 2018) (N=240).

Av polisanmälningarna framgår att handlingen begåtts av en ensam gärningsperson i nio av tio fall. Även av intervjuerna framgår att det är ovanligt att det varit flera gärningspersoner vid enskilda händelser.

Gärningspersoner finns i alla samhällsskikt

I förekommande fall har anteckningar gjorts om förövarnas levnadsförhållanden och sysselsättning utifrån polisutredningarna. Arbetslöshet, bidragstagande, skulder, missbruksproblem och psykiska problem förekommer i en femtedel av ärendena. I tolv procent av ärendena nämns att gärningspersonen varit påverkad av alkohol vid brottstillfället. Alkoholens betydelse är något som också lyfts fram i intervjuer, mer specifikt beskrivs att vissa gärningspersoner blir berusade på helgkvällar och gör sig skyldiga till hets mot folkgrupp i kommentarsfälten på sociala medier.

Det är vanligast att gärningspersonen beskrivs ha ett yrke som inte kräver högskoleutbildning. Dock förekommer även personer med höginkomstyrken, som läkare och forskare, bland gärningspersonerna i polisutredningarna. Intervjuerna med utsatta muslimer ger också en bild av att det finns en stor variation avseende vilka som begår islamofobiska handlingar. Där framkommer också att personer från högre samhällsskikt kan ge uttryck för mer subtila former av islamofobi, som kan vara svårare att bemöta för den utsatta, till exempel genom att visa hot så att omgivningen inte hör (se citatet nedan) eller genom att hänvisa till islamofobiska uppfattningar hos andra för att motivera kränkande särbehandling på arbetsplatsen (jämför Svensson 2019). En kvinna som utsatts berättar om hur hon upplever att detta kommer till uttryck:

De som kanske har någon psykisk ohälsa, de är mer verbala och vågar säga rakt ut "du din jävla muslim". Men de här som är lite mer, de här kostymgubbarna, de kan viska det. De viskar oftast så ingen annan ska höra, bara jag och den personen. Och det är mer jobbigt, för då kan du inte heller ... Börjar jag försvara mig så är det ingen runt omkring som kommer fatta vad som har hänt utan de kommer bara se mig stå och gapa och skrika och inte se vad han har gjort.

Organisatorisk tillhörighet ovanligt

Ytterligare en omständighet som pekar på att gärningspersonerna återfinns i alla delar av samhället är att det finns få dokumenterade kopplingar mellan förövarna och olika organisationer inom extremhögern. I enstaka fall i Brås material förekommer eller nämns en koppling till exempelvis Nordiska motståndsrörelsen och Nordisk Ungdom. Det betyder inte nödvändigtvis att handlingarna utförts av medlemmar i en sådan organisation men av någon som kan sympatisera med deras värderingar. Det finns också fall i Brås material där gärningspersonerna själva konstaterar att de är rasister och ger uttryck för att vara stolta över detta på ett sätt som vittnar om en ideologisk övertygelse, utan att någon organisatorisk tillhörighet nämns. Detta kan kopplas till Säkerhetspolisens bedömning att ensamagerande gärningspersoner som sympatiserar med ett islamofobiskt tankegods men som inte har någon officiell koppling till extremistmiljöerna också utgör en risk för allvarligare incidenter (Säkerhetspolisen 2020).

Koppling till missnöjespolitik i en del anmälningar

I en del anmälningar och utredningar framgår en koppling till missnöjespolitiska uppfattningar. Av de genomgångna förundersökningarna med en identifierad gärningsperson framgår att det inte är ovanligt att dessa gärningspersoner är medlemmar i eller följer grupper på Facebook som är invandringskritiska eller islamfientliga. Konversationerna i grupperna kan förstås som vardagspolitiska diskussioner med tydliga inslag av nationalism, invandringskritik och politiskt missnöje. Det är inte heller ovanligt att de identifierade gärningspersonerna uttryckt sig kränkande även utifrån andra hatbrottsgrunder. Det bekräftar bilden från tidigare forskning att intoleransen bland gärningspersoner inte bara gäller den muslimska minoriteten.

I intervjuerna med utsatta ges flera exempel där politiker från olika partier uttryckt sig på ett sätt som upplevts spä på fördomar om muslimer. I sammanhanget nämns ofta Sverigedemokraterna, men

andra partier nämns också. Antalet anmälningar med kända gärningspersoner är relativt litet och det går inte att dra några långtgående slutsatser av materialet i detta avseende. Samtidigt framgår att Sverigedemokraterna även här är det parti som nämns oftare än andra politiska partier. Det är dock sällan så att gärningspersonen synes ha någon formell koppling till partiet. De anmälda brotten har framför allt begåtts på internet i kommentarsfält till artiklar eller i grupper med ideologisk koppling till partiet, men det kan också handla om att gärningsmannen har partiloggan på sina kläder eller att någon klottrat SD tillsammans med islamofobiska budskap på allmän plats.

Extremistmiljöerna

I sin mest extrema form kan islamofobi som mynnar ur extremistiska ideologier leda till exempelvis terrorattentat mot muslimska mål. Det handlar om ovanliga händelser och har därför inte fångats upp i Brås material mer än genom referenser i intervjuerna till olika terrorattentat som begåtts utomlands. Resultaten från Brås undersökning kan därför inte bidra till att specifikt beskriva personerna bakom dessa dåd. Såväl tidigare forskning som flera intervjupersoner lyfter dock den betydelse som internet har för spridningen av islamofobiska budskap och för radikaliserings hos enskilda. En man som arbetar inom civilsamhället berättar:

Om vi tittar på de terrordåd som kommer från de högerextrema miljöerna, så rör det sig om personer som alla har radikaliserats i nätmiljöer. Nätet spelar jättestor roll för glorifieringen av de här dåden. Det spelar jättestor roll för avhumaniseringen av människor. Sen har ju nätet också varit viktigt för de här aktörerna, för anonymiteten och för att skapa rum där det här hatet har kunnat flöda och uttryckas och där personer har kunnat radikaliserats.

Detta gäller framför allt slutna rum, men i Säkerhetspolisens årsbok för 2019 framgår även att extremistmiljöerna blir som mest aktiva när de via traditionella medier, och genom att förstärka varandra på sociala medier, får känslan av att det är många som har samma uppfattning som de själva. Det finns flera förändringar som sker, inte minst i medielandskapet på internet, som ytterligare försvårar och riskerar att spä på denna bild. I regeringens handlingsplan *Till det fria ordets försvar* (Kulturdepartementet 2017) diskuteras konsekvenserna av att medieanvändningen generellt blivit mer fragmenterad och ensidig. Sociala medier har inbyggda algoritmer som till exempel filtrerar nyhetsflöden baserat på tidigare lästa artiklar och besökta sidor, vilket innebär en allt mer ensidig information för användaren. Man konstaterar att utvecklingen kan leda till en ökad polarisering.

Relaterat till detta är den psykologiska process som gör att människor allmänt tenderar att söka upp och ta till sig av innehåll som stärker den egna uppfattningen, så kallad ”confirmation bias” (översätts ibland som konfirmeringsbias eller bekräftelsejäv på svenska). Hylland Eriksen (2004) menar att detta är särskilt viktigt för att förstå hur ideologiskt övertygade (gärnings-)personer som tillhör en minoritet i en kontext gärna vill tillhöra en majoritet i en annan, och att de då kan söka sig till grupper med likartade tankar och idéer. Det medför att vissa förlitar sig på anekdotiska berättelser och för- enklade förklaringsmodeller om muslimer som de hört eller sett.

Liten grupp högaktiva lagöverträdare

I materialen som ligger till grund för Brås studie finns tecken på att det finns en liten grupp högaktiva förövare. Förekomsten av till exempel psykisk sjukdom och av ideologisk övertygelse i kombination med vissa tillvägagångssätt (klotter, hets och hot på internet eller genom brev och telefonsamtal) bidrar till att enstaka personer kan ligga bakom väldigt många brott och därmed förekomma som gärningspersoner mer än en gång i Brås material. Att det är vanligt att samma gärningsperson begår flera brott framgår också av de tidigare redovisade uppgifterna om upprepad utsatthet i anmälningarna.

Att vissa gärningspersoner förekommer upprepade gånger är ytterligare en faktor (utöver det stora antalet okända gärningspersoner) som gör det svårt att ge en representativ bild av vilka gärningspersonerna är.

Konsekvenser och coping-strategier

I föreliggande kapitel beskrivs de konsekvenser av islamofobi och islamofobiska hatbrott som framgår av förundersökningarna och av de erfarenheter och tankar som intervjupersonerna delat med sig av relaterat till detta. Det är viktigt att ha förståelse för att islamofobins konsekvenser inte bara drabbar enskilda utsatta, utan hela ”gruppen” drabbas av vetskapen att muslimer utsätts. Ett framträdande tema i materialen är att utsattheten leder till känslor av otrygghet och oro, såväl i direkt anslutning till brottet som ibland lång tid efteråt. Det rör sig om en oro och otrygghet orsakad av händelser som drabbat intervjupersonerna själva, men också en oro för vad som uppfattas som ökande islamofobiska idéer och attityder i samhället, och för att som muslim aldrig accepteras i Sverige. Rädslan för att utsättas för brott kan begränsa muslimer, både deras möjligheter att konstruera och uttrycka en religiös identitet och att röra sig och delta i samhället på samma villkor som andra. För vissa blir upplevelsen av islamofobi inte enbart summan av alla individuella händelser utan en struktur som återverkar på de livsval (och vardagliga beslut) som de utsatta tar.

En stor variation i konsekvenserna av utsatthet

Konsekvenserna av utsatthet för islamofobi är varierande och kan betraktas utifrån olika dimensioner. En kvinnlig forskare resonerar:

På vilket sätt kan vi förstå den skada som en islamofobisk handling skapar? Det är inte bara den materiella skadan, som kan mätas. Utan det är den symboliska dimensionen av dessa handlingar som gör någonting med att man inte känner sig hemma.

Intervjupersonen ovan tar upp koranbränningar som ett exempel, där bokens värde inte går att mäta i pengar.

Konsekvenserna av utsatthet kan variera beroende på brottets karaktär, men också på möjligheten att freda sig. Om det handlar

om upprepad utsatthet av någon som man träffar eller riskerar att stöta på dagligen, kan konsekvenserna för den utsatta bli större än om det handlar om en enskild händelse. Likaså kan de utsattas tidigare erfarenheter påverka hur de uppfattar en händelse; en hatfull kommentar som hänvisar till koncentrationsläger kan till exempel vara särskilt traumatisk för personer som flytt från krig där muslimer varit förföljda på grund av sin tro.

Många beskriver en initial chock

I såväl förundersökningar som intervjuer finns flera beskrivningar av hur utsattheten för islamofobiska hatbrott lett till att individer känt sig chockade i direkt anslutning till brottet. Andra utsatta beskriver att de blivit arga, kränkta eller ledsna vid händelsen. Det är vanligt att intervjupersonerna uppger att de blivit överrumplade och inte haft möjlighet att försvara sig. Flera intervjupersoner uttrycker en frustration över att det sällan går att bemöta de kränkningar man möter, eftersom dessa tenderar att komma ”i förbigående”. Det kan vara någon som cyklar förbi eller någon som stannar bilen och vevar ned rutan. Man hinner knappt reagera innan personen är borta.²⁸

Det finns också fall där de utsatta drabbats av fysiska konsekvenser som smärta, fysiska skador eller ekonomiska och materiella skador, som när någon kastat deras mobil i vatten, ryckt av deras hijab eller klottrat på deras egendom.

Oro och nedstämdhet vanligt i ett längre perspektiv

I Brås material finns många beskrivningar av långvariga konsekvenser hos de utsatta i form av sömnsvårigheter, nedstämdhet, koncentrationssvårigheter och kvardröjande stressreaktioner. Det förekommer också beskrivningar av att utsattheten lett till depressioner eller omfattande ångestsymtom som tvångstankar och personlighetsförändringar. En intervjuperson beskriver att såväl hon som andra i hennes bekantskapskrets stundtals har depressiva tankar på grund av den islamofobi som de möter:

Ibland känns det som att det är lönlöst att leva. Oavsett vad jag gör så kommer det aldrig vara bra nog.

Det är tydligt utifrån Brås material att det finns få rum som synliga muslimer kan röra sig i, utan att riskera att stöta på islamofobi. En stor del av de händelser som fångas upp i studien avser relativt sett lindriga men återkommande händelser som leder till en slags utnötningsmekanism som i förlängningen påverkar de utsattas självuppfattning och vardag. Intervjupersonerna beskriver att de påver-

²⁸ Liknande resultat fann även Listerborn 2014.

kas mer av denna återkommande, lågintensiva och oförutsebara utsatthet än av ovanliga och allvarliga extremhändelser. Det finns en malande oro för att bli utsatt igen, som en man som utsatts beskriver så här:

Det är jättejobbigt. Trots att jag säger till dig att man anpassar sig och är van och har någon form av immunitet, då det inte är första gången, ibland är man stark och ibland är man nere och ibland har man svackor. Allt det här påverkar ens dagliga möten med människor. Och ibland när du inte känner dig tillräckligt stark så blir det jobbigt att möta vissa människor och situationer. Ska de säga något? Ska de anta något? Kränka? Provocera? Trycka ner dig.

Därutöver kan utsattheten även få mer långvariga ekonomiska konsekvenser, såsom utebliven inkomst till följd av sjukskrivning, att man inte orkar arbeta kvar i yrket eller inte fått fortsatt anställning.

Utsatthet leder till ändrade rutiner och beteenden

Flera av Brås intervjupersoner beskriver olika strategier för att hantera eller att undvika utsatthet för islamofobi. En kvinna som bär slöja berättar hur hon gör:

*Jag går inte ute när det är mörkt själv. Min man blir jätteorolig, även om jag är en vuxen person som mycket väl klarar mig på egen hand, så blir han orolig när jag kommer hem sent från jobbet eller har varit iväg någonstans och det är mörkt ute.
"Var försiktig" och så pratar man i telefon på vägen hem.*

I såväl intervjuer som anmälningar framgår att utsatta valt att undvika platser som man förknippar med en ökad risk att utsättas för islamofobi. Det kan handla om en medveten såväl som omedveten riskminimering. Simhallar och butiker nämns framför allt av kvinnor som bär slöja, medan såväl kvinnor som män nämner vissa områden (stadsdelar eller landsbygden), restauranger och uteställen där man "sticker ut" eller riskerar att bli nekade tillträde (se även Jakku 2019 och Sixtensson 2009). Det beskrivs också hur personer som tidigare utsatts på väg till arbete eller skola, nu väljer andra färdvägar eller färdssätt för att undvika att utsättas igen.

Vissa funderar på att flytta

Flera intervjupersoner har flyttat eller överväger att göra det. Ibland går flytten från en mindre till en större stad, utifrån föreställningen att acceptansen för muslimer kan vara större i städer där det bor fler muslimer och att man därför slipper bli dömd eller bedömd utifrån

det. Samma resonemang kan användas i relation till olika stadsdelar. Intervjupersoner beskriver att de väljer att bo i områden som upplevs som tryggare och där de kan vara sig själva i större utsträckning. I vissa fall kan det innebära att man flyttar från resursstarka områden till resurssvaga sådana (liknande resultat fann Listerborn 2014).²⁹ En kvinna förklarar:

Många blir väldigt förundrade, även muslimer. "Alltså hur kan du medvetet självant välja att bo ... folk vill flytta därifrån." Men jag vill bara känna att jag inte blir påhoppad om jag är på väg hem. Att mina grannar inte hatar mig för att jag ser ut som jag gör, det är guld värt för mig.

I intervjuerna framkommer stundtals en uppgivenhet och matthet som resulterat i att man funderar på att flytta utomlands för att det inte upplevs som att det går att vara praktiserande muslim i Sverige. En kvinna berättar:

Vi försöker bygga upp den känslan av att vi är en del av det här. Men om jag ska vara riktigt ärlig så känner jag mig inte hemma [i Sverige]. Jag blir hela tiden påmind om det. Det försvinner aldrig.

En intervjuperson som i sin yrkesroll har kontakt med flera muslimska församlingar menar att man då framför allt riktar blickarna mot andra "västerländska länder" där det upplevs som att möjligheten och acceptansen till mångfald är större och risken att utsättas för hatbrott upplevs som mindre.

Flera väljer att dölja sin muslimska identitet ...

Tidigare forskning har visat att hatbrott kan leda till att individer gör avkall på sig själva och sin religiösa identitet genom att undvika att bära religiös klädsel (Andersson och Mellgren 2015). Flera av Brås intervjupersoner nämner också att de på olika sätt döljer sin muslimska identitet när de rör sig i samhället för att undvika att utsättas för brott. Vissa har på sig keps eller luva för att dölja slöjan, andra väljer helt att avstå från att använda den offentligt. Andra undviker att berätta om sin religiösa identitet, inte minst på jobbet, ibland med motiveringen att religion är en privatsak, men också för att man inte vill behandlas annorlunda.

En muslimsk kvinna som haft negativa erfarenheter av rekryteringar där det inte från början framgick att hon är muslim, berättar att hon nu anammat en strategi för att undvika jobbiga situationer vid intervjuer:

²⁹ Andersson (2018) finner att hatbrottsutsatta med utländsk bakgrund inte definierar otrygga platser utifrån deras fysiska utformning (exempelvis dålig belysning), utan utgår från föreställningar om huruvida de som bor i området har fördomar mot invandrare.

Jag lägger min bild på CV:t. Jag har väldigt många vänner som inte lägger bilden bara för att man inte ska bli bedömd. Men jag tycker såhär, vill de ha mig så kommer de se från början att jag har slöja. Jag är muslim och ser ut såhär. Vill de eller inte, det är upp till dem. Om jag inte lägger min bild på känner jag att jag kan hamna i en situation som jag inte vill hamna i.

... medan andra blir stärkta i den

Det förekommer också intervjupersoner som betraktar sin utsatthet mer som en prövning, och som menar att de istället stärkts i sitt val att bära religiös klädsel. En ung kvinna som har valt att bära niqab berättar att hon funderat många gånger på om det är värt det, på grund av allt som hon utsätts för:

Jag tänker såhär "när det är lätt ska jag ha på mig den då, och när det är svårt så ska jag ta av mig den"? Då känner jag mig lite som en hycklare.

Likt flera intervjupersoner berättar hon att flera bekanta valt att ta av slöjan, och att hennes föräldrar uttryckt oro för att hon ska bära den. Samtidigt understryker hon att det är hennes val att bära slöjan, och hon vill inte ta av den på grund av vad andra utsätter henne för.

I intervjuerna framkommer även att föräldrar till män som klär sig synligt muslimskt uttryckt oro över att det ska leda till utsatthet.

Kompensationsbeteenden

Av intervjuerna framgår att islamofobiska hatbrott och föreställningar har betydelse för hur individer som identifierar sig som muslimer ser på sig själva i relation till sin omgivning. Flera intervjupersoner beskriver ett mer eller mindre medvetet eftertänksamt förhållningsätt, där man försöker undvika att påkalla negativ uppmärksamhet. Detta tar sig uttryck i att man agerar överdrivet ordentligt, inte höjer rösten, plockar upp skräp på gatan och ser till att möta andras blickar och ler för att signalera att man inte är farlig. Det förekommer också att man bjuder den granne som utsatt en på kaffe, eller på annat sätt sträcker ut en hand eller initierar ett möte för att enas. Flera uttrycker att de är väl medvetna om de reducerande föreställningar som finns om muslimer, och att de på olika sätt försöker agera motsatt till dessa förväntningar. Dels för att själva undvika att kopplas samman med en stereotyp, dels för att inte bidra till eller bekräfta en negativ bild av muslimer.

Rationaliseringar och aktivt motstånd

I intervjuerna med utsatta framkommer ibland att man rationaliserar gärningspersonens beteende. Det kan vara genom att säga att gärningspersonen nog bara hade en dålig dag, eller att personen helt enkelt inte vet bättre och att det bygger på okunskap (se även Jakku 2019, Sixtensson 2009). En del menar också att de kan förstå frustrationen hos vissa svenskar, då integrationen kanske inte fungerat som den ska alla gånger, och att många flyktingar kommit samtidigt och att vissa av dem ägnar sig åt kriminalitet.

Det finns också de som valt att aktivt motarbeta de uttryck för islamofobi de möter, genom att ifrågasätta den person som utsätter dem eller anmäla de händelser de utsatts för. En muslimsk kvinna som ofta möter islamofobiska föreställningar och fördomar på sin arbetsplats resonerar:

Jag tar alltid diskussionerna för att jag känner att det är något jag vill göra. Oftast så har vi landat ändå i att det inte är riktigt som du trodde. Och då känner jag ändå att jag har gjort någon form av nytta.

Islamofobi får även bredare konsekvenser

Muslimer hindras i sin religionsutövning

I Sverige råder grundlagsskyddad religionsfrihet och därmed rätten att fritt utöva sin religion, ensam eller tillsammans med andra.³⁰ Samtidigt framgår av såväl denna studie som tidigare studier (se till exempel Sixtensson 2009 och Listerborn 2014) att muslimer som aktivt utövar sin tro riskerar att utsättas för islamofobiska hatbrott.

Flera intervjupersoner upplever att det under senare år har blivit svårare att leva som muslim i Sverige och att man från vissa håll aktivt motarbetar muslimers rättigheter. Det handlar bland annat om arbetsgivare som beslutar om böneförbud på arbetstid, trots att ett sådant generellt förbud strider mot såväl Europakonventionen som grundlagen. Det handlar också om lokala försök att besluta om slöjförbud i skolan, även det i strid med ovan angivna bestämmelser.

Det framkommer i Brås studie att en konsekvens av detta alltså är att personer väljer att begränsa sig i sin religionsutövning genom att till exempel ta av sig slöjan, eller att inte berätta om sin religiösa tro för att undvika att utsättas för islamofobi.

³⁰ I regeringsformen framgår att diskriminering på grund av religiös tillhörighet ska motverkas av det allmänna och att religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Religionsfriheten är även skyddad genom Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna (som genom Sveriges medlemskap i EU också är en del av svensk lag) samt i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Konsekvenser av islamofobi riktat mot bönelokaler

I intervjuer med nyckelpersoner i muslimska församlingar framkommer att utsattheten för islamofobiska handlingar får stora konsekvenser för deras verksamhet. En intervjuperson berättar att utsattheten har lett till att han upplever en ökad otrygghet bland församlingsmedlemmarna:

Särskilt barnfamiljer känner sig otrygga [i moskén]. Vi har lördagsskola och söndagsskola här i församlingen. Och då kommer det frågor från familjer om hur säkra vi är när det gäller att skydda våra barn.

En konsekvens är att man ökat säkerhetsåtgärderna, det kan handla om krossäkert glas eller brandsäkra mattor i lokalen eller stängsel som håller obehöriga ute. Det innebär dock att platserna blir mer slutna, vilket går emot ambitionen att alla som vill ska vara välkomna.

Utsattheten har även lett till svårigheter för muslimer att överhuvudtaget få tillgång till en möjlig bönelokal, på grund av att fastighetsägare är rädda för att lokalen ska utsättas för skadegörelse av personer som ogillar islam eller muslimer, eller för att hyresvärdarna utsätts för påtryckningar av personer som inte vill ha en moské i sitt närområde. Gardell (2018) menar att svårigheten att hyra en lokal ibland kan leda till att man undviker att rapportera utsatthet för hot och angrepp, för att inte oroa hyresvärdarna. Ett problem som i sammanhanget lyfts i intervjuerna är att den förmodat höga risken att bönelokalerna ska utsättas för skadegörelse eller mordbrand också innebär svårigheter för muslimska församlingar att teckna en försäkring. När man ändå lyckats teckna en försäkring har premien och självrisken varit mycket hög, vilket är ett stort problem för många muslimska församlingar med begränsad ekonomi.³¹

Risk för segregation och brist på representation

I intervjuerna framkommer upplevelsen att möjligheten att få yrkesroller med mycket kundkontakt, eller med offentliga åtaganden, är begränsad för muslimer som bär slöja eller på annat sätt är identifierbara som muslimer. Upplevelsen kan böttna i egna erfarenheter, men också i erfarenheter i bekantskapskretsen. Flera beskriver hur detta påverkat deras självbild och framtidstro. Om möjligheterna för muslimer begränsas på arbetsmarknaden utgör det inte enbart ett problem för dem som utsätts utan ett demokratiskt problem för hela samhället, eftersom det i förlängningen kan leda till segregation på arbetsmarknaden och minskade möjligheter till integration i samhället.

³¹ Flera forskare har tidigare påtalat att detta är ett problem (se till exempel Gardell 2018 och Hallkvist 2019) och lyfter att ett statligt försäkringsskydd för bönelokaler som inte tillåts att teckna försäkring skulle behövas för flera minoritetssvenska församlingar.

I regeringens handlingsplan *Till det fria orders försvar* (Kulturdepartementet 2017) lyfts att åsikter, perspektiv och kunskaper riskerar att bli osynliggjorda om människors möjligheter att delta i det demokratiska samtalet begränsas på grund av till exempel hot och hat. Flera intervjupersoner upplever att andra ser motsättningar i att någon är muslim och samtidigt politiskt aktiv, och att det finns informella gränser för hur och i vad man får engagera sig och på vilka sätt man får uttrycka sin religion, gränser som inte är tydliga men där man som muslim ändå riskerar att kliva över vad en intervjuperson beskriver som ”osynliga röda linjer”. En intervjuperson som möter många unga muslimer genom sitt politiska engagemang berättar att ingen av ungdomarna han möter vill engagera sig politiskt:

Man vet att det kommer bli konsekvenser om man är muslim. Man kommer granskas hårdare. Man kommer kanske bli uthängd och man kommer kanske behöva stå till svars för sin person. En idé om ens person till och med.

Muslimers upplevelse av att inte ha samma möjligheter att ta plats i offentligheten kan i förlängningen leda till en avsaknad av muslimsk representation i politiken.

Ökad polarisering och oro över muslimers plats i samhället

Många intervjuade berättar att de ibland funderar på sin plats i det svenska samhället och att de lever med en känsla av att inte passa in eller accepteras av andra. Flera intervjupersoner berättar att känslan av polarisering späs på av ökad politisk debatt kring invandring och muslimer. En man berättar:

Jag kom hit som flykting och jag vet hur det kan bli konflikter och krig i ett samhälle och jag är lite rädd för utvecklingen. Det börjar ju med att den här polariseringen ökar och att man sprider hatet. Men sen kommer man i ett skede när det handlar om avhumanisering. Och då är man väldigt nära att nästa steg är att ta till våld. För att du ska rättfärdiga våldet så måste du prata om att de är kackerlackor, de är råttor, de förökar sig som råttor och så vidare. Och till slut så ser man inte på det här andra som människor, då är risken stor att det händer något.

I Brås olika material framkommer att personer som inte själva är muslimer men som engagerar sig i frågor som rör muslimer också utsätts för brott med islamofobiska förtecken. En upplevelse som framkommer i intervjuerna är att det finns en dikotomi där man förväntas ta ställning för eller emot muslimer och en oro lyfts att ingen kommer att stå upp för muslimers rättigheter längre av rädsla för konsekvenserna.

Islamofobi kan skada relationen till samhället

Andersson (2018) visar på att de som utsatts för hatbrott ofta upplevde känslor av utanförskap och orättvisa, vilket skadade relationen till samhället i stort. I sammanhanget är det viktigt att lyfta barnperspektivet, menar en intervjuperson med täta kontakter med muslimska församlingar. Han resonerar:

Vi saknar lite av konsekvensanalys. Vad innebär det här för barn? Vad innebär det att växa upp i en utsatt miljö? Vad innebär det att ha en del av sin identitet ifrågasatt?

En intervjuperson som i sin yrkesroll har mycket kontakt med muslimska ungdomar, beskriver att han ofta hör uttryck kopplade till ett tillstånd av hopplöshet i samtal med ungdomarna, som upplever att deras livsval är begränsade.

Det här gynnar inte samhället. Jag kan säga såhär, att när de här individerna som är födda i Sverige och uppväxta i Sverige känner sig isolerade, vad blir konsekvensen? Du blir emot samhället, vi alla förlorar på det.

Flera intervjuade forskare menar också att extremistmiljöerna ger näring till varandra. När våldsbejakande islamistiska individer beger sig till IS-territorier och begår folkrättsbrott förstärker det bilden av islam som ett hot, vilket tycks legitimera de idéer och föreställningar som uttrycks inom vit-maktmiljön. På liknande sätt skapar den islamofobiska propagandan en ökad polarisering och ett ökat utanförskap hos muslimer som skapar en rekryteringsgrund för våldsbejakande islamistiska grupper.

Vikten av stöd från majoritetssamhället

Flera intervjupersoner berättar om bristen på stöd från andra i närheten, när de utsatts för islamofobiska kränkningar. Det kan vara kollegor som är tysta när någon i arbetslaget uttrycker sig nedsättande om muslimer, eller att ingen i bussen säger ifrån när en passagerare agerar hotfullt mot en kvinna i slöja. Ibland upplevs det som värre än händelsen i sig, det gör att man som utsatt känner sig ensam och oskyddad. Bristen på reaktion eller stöd kan också upplevas, av såväl den utsatte som gärningspersonen, som en bekräftelse på att handlingen är sanktionerad. En kvinna berättar:

Det är många som är tysta i samhället. De har bra personlighet och fint hjärta och är omtänksamma, men de säger ingenting. Den här tysta kraften i samhället måste vakna upp och visa stöd åt andra som har drabbats, oavsett om jag är muslim eller inte, eller svart eller vit.

I Brås material förekommer det också ljusglimtar, såsom att moskéer ”kärleksbombats” med post-it lappar med hjärtan efter att ha utsatts för hat. En muslimsk kvinna berättar om när hon blev slagen med en påse innehållande ett hårt föremål av en förbipasserande kvinna, och att en annan kvinna då först frågade om hon var ok och sedan tog upp jakten efter gärningspersonen, för att konfrontera personen. Sådana reaktioner från omgivningen i anslutning till händelserna beskriver intervjupersonerna som oerhört betydelsefulla.

Mötet med rättsväsendet

I det här kapitlet redovisas hur de intervjupersoner som utsatts för islamofobiska hatbrott resonerat kring polisanmälan och erfarenheterna från mötet med rättsväsendet i de fall en anmälan gjorts. Kapitlet redovisar även de erfarenheter av samverkan som lyfts av intervjuade företrädare för olika muslimska församlingar samt av intervjupersoner inom rättsväsendet.

Många av hatbrotten har inte polisanmälts

Såväl intervjumaterialet som tidigare forskning (se till exempel Listerborn 2014, Andersson och Mellgren 2015) visar samstämmigt att anmälningsbenägenheten för hatbrott är låg. Enstaka utsatta berättar i intervjuerna att de polisanmält någon händelse som de utsatts för. Samtidigt har flera av dessa utsatts för andra islamofobiska hatbrott som de inte polisanmält. Även av de studerade polisanmälningarna framgår att den anmälda händelsen ofta föregåtts av andra brott, som inte polisanmälts. De händelser som anmälts har av intervjupersonerna upplevts som mer allvarliga – det kan handla om dödshot eller att brottet uppfattas ha riktats även mot den utsattes barn.

I Brås material finns tecken på att anmälningsbenägenheten är lägre bland muslimska kvinnor än bland muslimska män. I intervjuerna lyfts upplevelsen att kvinnor utsätts för betydligt fler islamofobiska hatbrott, jämfört med män, på grund av slöjan som tydlig markör – och ändå utgör de bara ungefär hälften av målsägarna för de polis-anmälda islamofobiska hatbrotten i Brås insamlade material.

Låg uppkläring påverkar anmälningsbenägenheten

Hatbrotten har en relativt låg uppkläring (Brå 2021). Flera intervjupersoner berättar också att orsaken till att de inte anmälde händelsen var att de bedömde sannolikheten att någon skulle dömas för brottet som liten. Följande citat kommer från en intervjuperson som inom ramen för sitt yrke har täta kontakter med muslimska församlingar:

Min uppfattning är att det är en ganska låg anmälningssfrekvens som vi ser. Det händer betydligt mer än det som anmäls. Och när vi forskar i orsakerna till det så landar det ofta i erfarenheten av att få en effekt av en anmälan. Det kanske är det som är det vanligaste argumentet, att det är ingen idé för det leder inte till någonting. Då blir det någon form av trötthet i att anmäla.

Samtidigt ska nämnas att brotten ofta handlar om så kallade mängdbrott, såsom ofredande och klotter (där det sällan finns en identifierad gärningsperson) som generellt är svårupplärade oavsett om det finns ett hatbrottsmotiv eller inte.

Fler orsaker till att händelser inte polisanmäls

En del intervjupersoner uppger att de aldrig tänkte på att göra en polisanmälan, eftersom händelsen inte upplevdes som särskilt allvarlig. Andra beskriver sin utsatthet som en normaliseringsprocess, där man först långt efteråt kan se tillbaka på händelser som man utsatts för och tänka ”herregud, varför anmälde jag inte det här”. I intervjuerna framkommer ibland också en rädsla för att en polisanmälan kan generera ytterligare utsatthet.

I intervjuer med representanter för muslimska församlingar uppges att allvarliga händelser polisanmäls, men att vissa församlingar som får emotta många hatbrev inte upplever att det finns tid eller resurser att polisanmäla allt. Att tiden inte alltid finns lyfts även av enskilda muslimer. En intervjuperson som fick slöjan avryckt av en person som samtidigt uttryckte sig islamofobiskt berättar:

Polisen var där. Jag kunde ha anmält honom men jag gjorde inte det. Jag hade bråttom. Och jag ångrade mig faktiskt efteråt. Jag hade känslan ”hur kan jag släppa det här?”. Men jag var tvungen att gå iväg. Det var tid hos läkaren för mina barn eller något annat viktigt. Jag kunde inte stå kvar och göra en stor grej av det här.

Att brott inte anmäls får konsekvenser

Andersson och Mellgren (2015) som forskat om anmälningsbenägenheten vid hatbrott menar att en konsekvens av att många hatbrott inte anmäls är att problemets omfattning inte kommer till rättsväsendets kännedom och att nödvändiga resurser inte fördelas därefter. Det innebär också att utsatta inte får tillgång till de resurser och det stöd som de annars har rätt till.³²

³² Enligt en kortanalys från Brå (2020b) uppgavs sannolikheten att erbjudas ideellt stöd vara sju gånger högre för polisanmälda hatbrott än för oanmälda hatbrott. En bredare satsning för att höja kunskapen kring hatbrott och stödmöjligheter för utsatta har under åren 2019 och 2020 skett inom ramen för Swevic (Swedish victim support). I detta arbete samverkade polisen med Brottsofferjouren Sverige i en kampanj på sociala medier.

Kontakten med rättsväsendet

Mångas första kontakt med rättsväsendet positiv

Alla som anmäler ett brott har någon form av kontakt med polisen vid framför allt två tillfällen: vid anmälningsupptagningen samt vid avslutad utredning. De som i intervjuerna uppger att de gjort en polisanmälan – såväl enskilda muslimer som företrädare för muslimska samfund – är generellt nöjda med det bemötande som de fått från anmälningsupptagaren. Det förekommer dock enstaka exempel där intervjupersonen upplever sig ha blivit ifrågasatt i mötet med polisen. En kvinna beskriver hur hon kände efter en sådan upplevelse:

Jag kände mig ensam, jag kände mig rädd, jag kände mig isolerad. Jag kände mig utelämnad. Varför kan jag inte få skydd som alla andra?

Sådana negativa erfarenheter kan leda till att personen väljer att inte kontakta polisen vid eventuell upprepad utsatthet, och dessutom avråder andra utsatta från att vända sig till polisen (se till exempel Granström 2019).

Anmälningsupptagarens kunskap om hatbrott vital

I intervjuerna med rättsväsendet lyfts vikten av att ärenden identifieras som möjliga hatbrott, eftersom det innebär att motivbilden hamnar i fokus för utredningsarbetet (vilket inte är fallet i brottsutredningar generellt). En intervjuad polis resonerar:

Ser man inte de här motivbilderna eller vågar ställa de viktiga frågorna, då hämmar det allting i det här arbetet. Om vi kan identifiera de här brotten i ett tidigt skede då speglar det ner på hela kedjan, från inkommen anmälan till förhoppningsvis fällande dom. Ser vi inte motivet då är vi ju solklar tvåa på den här pucken.

För att identifiera ett möjligt hatbrott krävs kunskaper om hur lagstiftningen är uppbyggd och om olika uttryck för hatbrott. Det innebär till exempel kunskap om de symboler och den vokabulär som används inom antimuslimska kretsar (Larsson och Sorgenfrei 2020).

Samtidigt finns indikationer på att rättsväsendet inte nått ända fram i det avseendet.³³

Följande citat, från en kvinna som höll på att bli överkörd när hon och hennes dotter gick över ett övergångsställe, illustrerar att den som utsatts för ett hatbrott kan ha bristande kunskap om hur hatbrottslagstiftningen fungerar eller hur hatbrottsarbetet inom rättsväsendet är organiserat:

I den här polisanmälan har jag inte sagt att jag är muslim. Och jag har inte sagt att jag bär hijab eller något. Jag vet inte, jag har inte valt att göra det. Om det skulle komma en rättegång så kommer de se att jag bär hijab, men jag vill inte påverka det här.

Om denna intervjuperson fått frågor om eventuella motiv till händelsen hade utredningen eventuellt fokuserat mer på orsaken till gärningspersonens handlande för att möjliggöra att straffskärpningsregeln används. En intervjuad åklagare menar att det kan finnas en rädsla hos anmälningsupptagaren att kränka personen ytterligare genom att ställa den typen av frågor:

Det kan ju missuppfattas från brottsoffret också ”jaha vad är det här för en superrasist jag kommer till som börjar uppehålla sig vid vilken hudfärg jag har eller religiös tro jag förefaller ha”. Det kan ju vara sådana saker som också gör att man inte talar om elefanten i rummet.

Snabb nedläggning och otydliga beslut minskar förtroendet

Det är relativt vanligt med snabb nedläggning i utredningarna om islamofobiska hatbrott.³⁴ Även om intervjupersonerna tycks ha stor förståelse för utredningssvårigheterna, och generellt upplever bemötandet från polisen som bra, framkommer det ibland i intervjuerna att de upplevt att händelserna inte tas på allvar av rättsväsendet. Följande citat kommer från en muslimsk kvinna som utsatts för förtal över internet:

³³ Brå har tidigare tittat på polisens användning av hatbrottsmarkeringen, och konstaterat att den inte hållit tillräcklig kvalitet (Brå 2009). Därefter har Polismyndigheten genomfört flera utbildningshöjande insatser inom hatbrottsområdet, och placeringen av hatbrottsrutan har ändrats för att förbättra kvaliteten (Brå 2018). En genomlysning som Polismyndigheten gjorde av hatbrottsmarkerade ärenden 2018 visar dock att det fortfarande kvarstår problem med användningen då nästan hälften av de genomlysta ärendena saknade hatbrottsmotiv, vilken kan vara ett tecken på en slentrianmässig ifyllnad av hatbrottsrutan som har sin grund i okunskap om vad som utgör ett hatbrott (Polismyndigheten 2019).

³⁴ Av samtliga utredningar av anmälda islamofobiska hatbrott som Brå studerat avslutades drygt hälften inom en vecka, och 28 procent redan samma dag som anmälan inkommit. Det är dock stor skillnad mellan olika brottstyper. Längst utredningstid har våldsbrotten och hets mot folkgrupp, där utredningarna ofta pågår längre än tre månader, medan utredningar om skadegörelse och klotter oftast läggs ned samma dag.

Jag tog ju skärmdumpar och gjorde en polisanmälan. När jag fick bekräftelsemailet från polisen stod det ”ditt ärende har nu registrerats”. Samma dag som jag fick det brevet så fick jag ett brev från åklagarmyndigheten om att det läggs ner.

I nedläggningsbeslutet som intervjupersonen fick hem stod att något väsentlig allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts genom att förundersökningen lagts ner.³⁵ Intervjupersonen tolkade detta som att rättsväsendet anser att brottet inte var viktigt att utreda, och det framstod för henne som meningslöst att göra en polisanmälan.

Få avgöranden ger brist på praxis

Flera intervjupersoner betonar vikten av att fler ärenden gällande hets mot folkgrupp kommer upp i domstol, både för att på sikt utveckla en tydligare praxis och för att det sänder en signal om att det inte är fritt fram att uttrycka vad som helst, vilket förhoppningsvis har en avskräckande verkan även för andra. Samtidigt finns en högre tröskel i dessa ärenden, genom att presumptionen mot åtal är särskild stark i fråga om yttrandefriheten.³⁶

Idag förs inte någon statistik över straffskärpningsregelns användning. När Åklagarmyndigheten gick igenom ett antal domar avseende anmälda hatbrott visade det sig dock att straffskärpningsregeln mycket sällan omnämns och att det utifrån domarna inte går att utläsa om hatbrottsaspekten har beaktats och lett till högre straffvärde (Åklagarmyndigheten 2016).³⁷ Ytterligare en omständighet är att domstolarna har svårt att hantera motiv som en omständighet i brottmålsprocessen (se även Larsson och Stjernholm 2014).

En intervjuad åklagare tror att en anledning till att straffskärpningsregeln inte används nämnvärt är att den inte verkar ha generat mer i straffvärde, när den väl har nyttjats:

³⁵ Presumptionen är att åklagare endast undantagsvis ska föra talan om ärekränkingsbrott där förtal ingår. För att åtal ska vara påkallat från allmän synpunkt bör det finnas antingen ett klart samhällsintresse av att brottet beivras eller starka skäl med hänsyn till målsägaren. Hade brottet i det här fallet varit förolämpning kan åklagaren dock välja att åtala om det är fråga om en "hatbrottsituation" (Åklagarmyndigheten 2019). Skillnaden mellan förtal och förolämpning är vem meddelandet riktas till. Vid förolämpning riktas meddelandet direkt till offret, medan den som förtalar säger nedvärderande saker om offret till andra personer i syfte att sära offret.

³⁶ Presumption mot åtal innebär att det sker en avvägning mellan skyddet för yttrandefriheten och skyddet för utsatta grupper. Åklagarmyndigheten (2018) konstaterar dock vidare att *detta är en rättsfråga snarare än en bevisfråga och bör avgöras av domstol genom en dom hellre än av åklagare i form av negativa åtalsbeslut.*

³⁷ I sammanhanget kan också nämnas att det kan påverka skadestandsfrågan till brottsoffren. Vid skadestandsfrågan kan det beaktas som en försvärande omständighet om det ligger ett hatbrottsmotiv i grunden för brottet. Om domstolen inte har vägt in ett eventuellt hatbrottsmotiv i sin bedömning, går detta perspektiv förlorat. Detta kan inte heller "rättas till" om ärendet leder till en fråga om brottsskadeersättning hos Brottsoffermyndigheten, eftersom de är bundna av den bedömning som gjorts i rätten.

Det påverkar ju också viljan att utreda det. Man är ju oerhört pragmatisk som polis, men även som åklagare och domstol. Är det värt att lägga ner energi på?

Positiva erfarenheter av samverkan

I Brås intervjuer lyfts flera exempel på en välfungerande och uppskattad samverkan mellan muslimska församlingar och polisen. Exempel på sådan samverkan är regelbundna avstämningar om säkerhetsläget vid större evenemang eller när något hänt i omvärlden som kan påverka säkerheten för muslimer i Sverige. En intervju-person, som inom ramen för sitt arbete har täta kontakter med de muslimska samfundet, tar upp de planerade koranbränningarna i Malmö och Stockholm hösten 2020 som ett exempel på ett sådant arbete i närtid:

Det har tagits om hand på ett bra sätt från polisens sida; man har uppmärksammat och sett och bekräftat att det har hänt och att man har tagit det på allvar.

Samtidigt lyfter intervjupersoner inom polisen att det är svårt att nå och samverka med alla muslimska församlingar, på grund av hur dessa är organiserade och att de är många, vilket beskrivs som en utmaning jämfört med till exempel det judiska samfundet, där det finns en tydligare organisation och sedan länge upparbetade kontakter med polisen.

Åtgärdsförslag

Rapporten har beskrivit att islamofobi tar sig uttryck i hatbrott och andra kränkningar och att dessa är kopplade till fördomar mot islam och muslimer. Det har inte varit en del av regeringsuppdraget att formulera åtgärder, men mot bakgrund av det som framkommit i undersökningen vill Brå ändå lyfta fram ett antal förslag om hur islamofobiska hatbrott skulle kunna motverkas. Kapitlet inleds dock med ett avsnitt om identifierade forskningsbehov.

Ytterligare forskning behövs

I arbetet med uppdraget har det blivit tydligt att mer kunskap är nödvändig för att ytterligare förbättra arbetet med att hitta åtgärder mot islamofobiska hatbrott. Överlag finns det, som bland annat Borell (2012) påpekar, ett relativt sett stort forskningsbehov inom detta fält. I det stora perspektivet finns två bakomliggande svagheter avseende forskningsläget. Det ena utgörs av att det *saknas fastlagda, evidensbaserade metoder för hur man minskar förekomsten av islamofobi* (Löwander och Hagström 2011, se även Hoffman och Moe 2017). Den andra utgörs av att det finns en tendens att *hatbrotten slås ihop, vilket medför att enskilda hatbrottsgrunder och deras enskildheter osynliggörs*. Det gäller både i samhället i stort och inom rättsväsendet. Vidare analyser behövs för att belysa överlappningen mellan befintliga hatbrottsgrunder, såsom ras, hudfärg och nationalitet, men även andra kategorier, såsom kön (vilket inte utgör en hatbrottsgrund i Sverige). Intersektionella analyser kan vara ett sätt att hitta specifika åtgärder mot islamofobi, men också för att förstå hur upplevelsen av utsatthet påverkas och vilka konsekvenser som följer, både för individen och på samhällsnivå.

Flera forskare har tidigare lyft att det idag finns en tydlig brist på kunskap, till följd av att det saknas en gedigen omfattningsundersökning, med grund i hela populationen, som mäter utsattheten för islamofobi och som görs återkommande för att kunna följa utsattheten över tid (Borell 2012, Bleich 2011). En sådan skulle

kunna svara på om utsattheten för islamofobiska hatbrott ökar eller minskar samt om olika uttryck för islamofobi varierar över tid, och beskriva konsekvenserna för de utsatta på ett mer representativt sätt. Det finns dock vissa metodologiska svårigheter förknippade med detta, som att det inte finns några allmänna register över människors religiösa tillhörighet, varför det först bör utredas under vilka förutsättningar en sådan undersökning skulle kunna genomföras.

Gällande den rättsliga hanteringen av islamofobiska hatbrott lyfter Mellgren (2018) önskemålet att framtida studier inriktas på att förstå vilka delar av rättsväsendets bemötande av hatbrottsoffer som kan förbättras och hur, samt hur arbetet kan utvecklas, till exempel genom utbildning, för att fler brott ska utredas och fler gärningspersoner lagföras.

Förstärkt arbete mot hatbrott inom rättsväsendet

Ökad enhetlighet och mer kunskap

En höjd lägstanivå

Brå ser ett behov av att lyfta fram åtgärder som tar sikte på att förbättra förutsättningarna för rättsväsendets hantering. Detta hänger på att ärenden med hatbrottsmotiv identifieras tidigt. För detta krävs utökade kunskaper om hur lagstiftningen är uppbyggd³⁸ och om olika uttryck för hatbrott, för att ställa relevanta frågor, framför allt vid anmälningsupptagningen. Ett sätt att säkerställa förbättringar av detta slag är olika typer av utbildningsinsatser.

Till exempel skulle fler poliser kunna gå den framtagna demokrati- och hatbrottsutbildning som tagits fram inom Polismyndigheten.

Ett tidigt identifierande av hatbrottsmotiv innebär också att brottet kan utredas av en demokrati- och hatbrottsgrupp eller hos en särskild hatbrottsutredare, vilket bör förbättra kvaliteten i utredningarna.

Möjligheten till stöd skiljer sig åt mellan regioner

Enligt Brå behövs också åtgärder för att säkerställa förutsättningarna för en enhetlig hantering av hatbrott och hatbrottsutsatta i hela landet. Idag har de tre storstadsregionerna särskilda demokrati- och hatbrottsgrupper, som enkom jobbar med hatbrottsutredningar, och hos dem finns därför andra resurser än i övriga regioner, där hatbrottsutredare istället kan behöva hantera ärenden inom flera

³⁸ Kolankiewicz (2015) menar att lagstiftningens rationalitet är dålig på att fånga upp hatbrott, på grund av att det förutsätter att man vet varför gärningspersonen begått gärningen. Så som lagstiftningen är utformad reduceras hatbrott som samhälleligt fenomen, i detta fall islamofobi, till en fråga om enskilda individers psykologi, vilket gör att viktiga dimensioner går förlorade.

prioriterade områden. En demokrati- och hatbrottsgrupp har rutiner som det sällan finns utrymme för i övriga regioner, såsom att vid varje hatbrottsärende förordna målsägarbiträde samt återkoppling till målsägaren, både i direkt anslutning till anmälan och vid nedläggningsbeslut.³⁹ Just målsägarbiträden har flera gånger lyfts som viktiga vid den här typen av brottslighet (se till exempel Granström 2019, Åklagarmyndigheten 2016).

Åtgärder för att höja anmälningsbenägenheten och förbättra bemötandet av utsatta

Ett tydligt brottsofferperspektiv hos polisen kan leda till fler anmälningar och ökat förtroende

Eftersom många bakomliggande brottstyper vid hatbrott har generell låg uppkläring, är det av stor vikt att rättsväsendet har en förmåga att möta dessa särskilt utsatta brottsoffer. Goda kunskaper om hatbrott, ett bra bemötande, tydlig kommunikation och tillgänglighet är viktiga faktorer för att minska risken för negativa erfarenheter och sekundär viktimisering, och för att öka förtroendet och anmälningsbenägenheten bland utsatta (se till exempel Granström 2019). Poliser behöver ha tillräckligt med kunskap för att vid hatbrott kunna visa samma tydliga och respektfulla attityd mot de hatbrottsutsatta som i allt arbete med människor (Thurfjell 2020). Det ställer stora krav på rättsväsendets förmåga att både förmedla att hatbrotten tas på allvar och betona vikten av att polisanmäla, och samtidigt inte ge orealistiska förväntningar, eftersom risken för nedläggning är stor.⁴⁰

Ett sätt att nå ut med information på ett pedagogiskt sätt kan vara att ta fram ett tryckt informationsmaterial att ge till utsatta, där det framgår hur lagstiftningen är utformad och hur rättsväsendet jobbar med hatbrott (detta är något som föreslagits tidigare, se Larsson och Stjernholm 2014).

För att öka anmälningsbenägenheten menar flera intervjupersoner att det vore bra om polisen är mer tillgänglig, till exempel genom att möjliggöra för utsatta att i utökad utsträckning kunna anmäla via internet (något som endast är möjligt för vissa brottstyper idag).⁴¹

³⁹ Det gäller dock inte i ärenden som direktavskrivs, eftersom dessa aldrig kommer till den särskilda utredningsresursens kännedom.

⁴⁰ Av samtliga anmälda islamofobiska hatbrott i Brås material var det över 40 procent som direktavskrevs (det vill säga att förundersökning aldrig inleddes), medan 7 procent slutredovisades till åklagare. (I absoluta tal handlar det om sammantaget 35 ärenden åren 2016 och 2018, där 16 ärenden utgör hets mot folkgrupp och 10 ärenden rör hot eller ofredanden.)

⁴¹ Det är också något som lyfts av Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter, som rekommenderar att brottsbekämpningen i EU:s medlemsstater bör stödja initiativ som förbättrar rapporteringen av hatbrott, till exempel rapporteringsverktyg på nätet och tredjeparts rapporteringsverktyg med deltagande av det civila samhället (FRA 2018).

Som tidigare redovisats finns tecken på att anmälningsbenägenheten är lägre bland muslimska kvinnor än bland muslimska män. Det talar för att framtida satsningar för att skapa förtroende och högre anmälningsbenägenhet kan behöva anpassas för att nå muslimska kvinnor.

Ett förstärkt förebyggande arbete

Moskéerna är en viktig kontaktyta av flera skäl

För att utveckla det brottsförebyggande arbetet är det överlag viktigt med kontakt mellan rättsväsendet och olika aktörer inom civilsamhället. Som redovisats tidigare är de kontakter som idag finns mellan bland annat polis och de muslimska församlingarna mycket uppskattade. Samtidigt är vissa församlingar särskilt utsatta för islamofobiska hatbrott, medan krisberedskapen generellt är låg. Ytterligare en fördel med samverkan är därför att polisen får platskännedom, som kan behövas ifall det skulle ske en allvarlig händelse.

En viktig part i sammanhanget utgörs också av Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) som har haft ett regeringsuppdrag för att öka säkerheten i församlingarna, vilket lett till flera goda exempel på ökad samverkan mellan framför allt kommun, lokalpolis och religiösa företrädare (SST 2021). Det finns dock potential att bygga vidare på detta initiativ för att engagera även länsstyrelserna som har ett regionalt ansvar för krisberedskap och sociala frågor, till exempel genom skapandet av ett nationellt nätverk med olika aktörer som kan användas för att sprida goda exempel. I sammanhanget kan också nämnas möjligheten för trossamfund att via Kammarkollegiet söka säkerhetsbidrag för att öka säkerheten i verksamhetslokaler av olika slag, vilket skulle kunna utnyttjas mer av muslimska verksamheter, om det fanns ett utvecklat stöd i samband med ansökningsprocessen.

Det finns också goda möjligheter till kunskapsspridning genom olika former av interreligiös dialog, där Sveriges interreligiösa råd är en viktig aktör. Samarbete har också skett med till exempel de judiska församlingarna avseende säkerhetsfrågor. Utifrån resultaten i en norsk undersökning om bland annat attityder gentemot muslimer, rekommenderas bland annat en ökad dialog mellan de judiska och de muslimska minoriteterna, eftersom dessa har liknande erfarenheter (Hoffman och Moe 2017). I Brås intervjuer lyfts att ett sådant samarbete finns redan idag, även med kristna samfund, och att det upplevs som mycket positivt.

Eftersom moskéer och församlingslokaler är synliga symboler för islam och muslimer kan ett gott samarbete med polisen även skapa ringar på vattnet och leda till ökad anmälningsbenägenhet även bland dem som inte utövar sin religion aktivt.

Nätet en viktig arena för att motverka hatbrott

Resultaten i rapporten har visat på internets betydelse, som brottsplats och för spridningen av hot och hat (se även Löwander och Hagström 2011). Utifrån Brås resultat är det särskilt angeläget att lyfta fram hur de oreglerade kommentarsfälten och tillhörande artiklar i olika medier är både lättillgängliga och lätta att dela vidare, genom en väldigt liten insats från dem som vill sprida hot och hat.

När det gäller rättsväsendet finns i anmälningar, utredningar och intervjuer tecken på passivitet avseende brottsbekämpning på nätet. Samtidigt finns flera svårigheter med detta, som att det skulle kunna uppfattas ligga nära åsiktsregistrering, om polisen skulle ”patrullera” på internet, och att det finns utredningssvårigheter kopplade till relativt lindriga grundbrott som inte motiverar mer ingripande utredningsåtgärder (som kräver högre straffskalor för att få användas). Polisen kan, till skillnad från till exempel Nätbrottsgranskaren⁴², inte heller bedriva spaning i slutna grupper genom att utge sig för att vara någon annan. Dessutom är möjligheterna att begära internationell rättshjälp i flera avseenden begränsade.⁴³

Med tanke på hur stor betydelse internet har i vårt samhälle idag skulle en polisär närvaro i de digitala miljöerna dock kunna liknas vid traditionell gatupatrullering. Det finns exempel i flera grannländer, som Oslopolisens hatbrottsgrupp och Helsingforspolisen, som ”patrullerar” i öppna forum, med öppet konto. Arbetssättet bygger på att påpeka när någon går över gränsen, förklara varför och be personer modifiera hur de uttrycker sig. Det fungerar både kunskaphöjande för potentiella gärningspersoner och brottsförebyggande. Även för polisen finns en kunskaphöjande dimension, eftersom de på så sätt kan få en uppfattning om vilka uttryck som används nedsättande mot muslimer.

I den statliga utredningen *Det demokratiska samtalet i en digital tid* (SOU 2020:56) lämnas ett flertal förslag om åtgärder för att förebygga hot och hat på nätet och insatser för att stödja utsatta (inklusive till exempel politiker, journalister och forskare). Ett verktyg för att minska att fördomar får fäste är att utrusta mottagare, det vill säga internetanvändare, med kunskaper om källkritik. Här finns flera viktiga aktörer, till exempel Statens medieråd, Internet-

⁴² Nätbrottsgranskaren är en förening vars syfte är att minska hatbrott och kränkningar på internet bland annat genom att hitta och anmäla brott. De står som anmälare i 34 av de ärenden som ingår i Brås studie.

⁴³ Till exempel för att utreda hets mot folkgrupp som skett på Facebook, eftersom sådana uttalanden inte är straffbara i USA (de täcks där av yttrandefriheten).

stiftelsen och Källkritikbyrån (tidigare Viralgranskaren). Ökad press på företagen bakom sociala medier har också lett till försök att reglera och begränsa spridningen av bland annat så kallade *fake news*. Under 2020 har också en överenskommelse nåtts inom EU, om ny lagstiftning för att begränsa spridningen av olagligt innehåll relaterat till terror och kränkningar på nätet, genom krav på att sociala plattformar plockar bort sådant innehåll inom en timme. I viss utsträckning kan denna typ av åtgärder medföra överflyttningseffekter från dessa plattformar till andra mer slutna kanaler, men det kan fortfarande vara effektivt för att minska spridningen i ett större perspektiv.

Avsaknaden av domar kan ge motstridiga signaler

Att löpande följa upp hur rättsväsendet arbetar mot hatbrott, och vilket resultat det genererar, är viktigt. Som nämnts kan det framstå som att samhället ger dubbla budskap när det finns en lagstiftning som signalerar att hatbrott är särskilt allvarligt, samtidigt som anmälningarna ofta läggs ner och sällan leder till åtal, och endast ett litet antal domar hänvisar till straffskärpningsregeln.

Att straffskärpningsregeln sällan används är något som kan påverka engagemanget för att inkludera denna dimension i den brottsutredande verksamheten. Enligt Granström (2018) har hatbrottsforskare återkommande påpekat svårigheten att genom det rättsliga materialet få svar på vad som egentligen krävs för att en händelse ska definieras och lagföras som ett hatbrott, vilket är problematiskt ur ett rätts-säkerhets- och rättstrygghetsperspektiv. Kolankiewicz (2015) menar att detta i förlängningen också kan leda till att rättsväsendet bidrar till att osynliggöra islamofobi i samhället.

Referenser

- Abdullahi, M. (2016). *Forgotten women. The impact of Islamophobia on Muslim women in Sweden*. Brussels: ENAR – European Network Against Racism.
- Ahmed, R. (2014). *Säkerhet och krisberedskap i Sveriges moskéer*. Stockholm: Islamiska samarbetsrådet.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Farnham: Ashgate.
- Andersson, M. (2018). *Hate Crime Victimization. Consequences and Interpretations*. Avhandling 2018:5. Malmö: Fakulteten för hälsa och samhälle, Malmö universitet.
- Andersson, M. och Mellgren, C. (2015). Anmälningsbenägenhet vid utsatthet för hatbrott. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2015:3–4. s. 283–301.
- Axner, M. (2015). *Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering. Rapport från mediananalys om representationer av muslimer i svenska nyheter*. Rapport 2015:1. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Bayrakli, E. och Hafez, F. (red.) (2018). *European Islamophobia Report 2018*. SETA Foundation for political, economic and Social Research. Ankara, Turkiet: SETA.
- Bergmann, W. (2008). Anti-Semitic Attitudes in Europe: A comparative Perspective. *Journal of Social Issues*. Vol. 64 (2): 343–362.
- Betus, A., Kearns, E., och Lemieux, A. (2020). How Perpetrator Identity (Sometimes) Influences Media Framing Attacks as “Terrorism” or “Mental Illness”. *Communication Research*. November 30, 2020.
- Bleich, E. (2011). What is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emergent Comparative Concept. *American Behavioral Scientist*. Vol. 55(12), s. 1581–1600.

- Borell, K. (2012). Islamofobiska fördomar och hatbrott: En kunskapsöversikt. *SST:s skriftserie, nr 1*. Stockholm: Nämnden för statligt stöd till trossamfund.
- Borell, K., och Gerdner, A. (2010). Motstånd och stöd: En studie av svenska muslimska församlingar. *Sociologisk forskning*. Årgång 47, nr 4, s. 31–43.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018). *Polisens hatbrottsmarkering. Kvalitetsgranskning av polisens hatbrottsmarkering samt jämförelse mellan statistik baserad på polisens hatbrottsmarkering och Brås hatbrottsstatistik*. Rapport 2018:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2019a). *Hatbrott 2018. Statistik över polisanmälda brott med identifierade hatbrottsmotiv*. Rapport 2019:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2019b). *Hatbrott 2018. Statistik över polisanmälda brott med identifierade hatbrottsmotiv. Teknisk rapport*. Rapport 2019:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2020a). *Självrapporterad utsatthet för hatbrott. Analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen, Politikernas trygghetsundersökning och Skolundersökningen om brott*. Rapport 2020:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2020b). *Stöd till hatbrottsutsatta*. Kortanalys 1/2020. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2021). *Handlagda hatbrott. Utrednings- och lagföringsbeslut för anmälda brott med ett identifierat hatbrottsmotiv åren 2013–2016 och 2018*. Rapport 2021:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bursell, M. (2014). The Multiple Burdens of Foreign-Named Men—Evidence from a Field Experiment on Gendered Ethnic Hiring Discrimination in Sweden. *European Sociological Review*. Volym 30, nr 3, s. 399–409.
- Bursell, M. (2016). *Kedjor av händelser. En analys av anmälningar om diskriminering från muslimer och förmodade muslimer*. Rapport 2016:2. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Erdenir, M. (2010). Islamophobia qua racial discrimination: Muslimophobia, I: Triandafyllidou, A. (red.) *Muslims in 21st Century Europe: Structural and Cultural Perspectives*. London: Routledge.
- Essed, P. (2005). Vardagsrasism. I: de los Reyes, P. och Kamali, M., *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

- Expo (2019). *Eurabia*. <https://expo.se/fakta/wiki/eurabia>.
- FRA, Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (2018). *Europeiska unionens andra undersökning av minoriteter och diskriminering. Muslimer – resultat i urval*. Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå.
- Gardell, M. (2010). *Islamofobi*. Stockholm: Leopard Förlag.
- Gardell, M. (2015). What's Love Got To Do With It?: Ultranationalism, Islamophobia and Hate Crime in Sweden. *Journal of Religion and Violence*. Vol. 3 (1).
- Gardell, M. (2018). *Moskéers och muslimska församlingars utsatthet och säkerhet i Sverige 2018*. CEMFOR. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gardell, M. (2019). Raskrigaren. Seriemördaren Peter Mangs. Stockholm: Leopard förlag.
- Granström, G. (2019). Hur fungerar hatbrottslagstiftningen? En omöjlig forskningsfråga. I: Mannelqvist, Ingmanson och Ulander-Wänman (red.). *Festskrift till Örjan Edström* (s. 123–133). Umeå: Juridiska institutionen, Umeå universitet.
- Granström, G. (2018). Att intervjua företrädare för rättsväsendet om hatbrott – berättelsen om ett forskningsprojekt med utmaningar. I: Heber och Roxell (red.). *Att odla kriminologi. Perspektiv på brott och utsatthet*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Halliday, F. (1999). Islamophobia reconsidered. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 22, s. 892–902. Abingdon: Taylor & Francis Ltd.
- Hallkvist, R. (2019). *Islamofobi – vår tids stora hot mot religionsfriheten? En studie om hur islamofobi påverkar religionsfriheten för muslimer i Sverige*. Examensarbete. Uppsala: Teologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Hannus, M. (2012). *Counterjihadrörelsen – en del av den antimuslimska miljön*. Stockholm: Expo.
- Helbling, M. och Traunmuller, R. (2018). What is Islamophobia? Disentangling Citizens' Feelings Toward Ethnicity, Religion and Religiosity Using a Survey Experiment. *British Journal of Political Science*. Vol. 50 (3), s. 811 – 828. Cambridge University Press.
- Hvitfelt, H. (1998). Den muslimska faran: om mediebilderna av islam. I: Brune, Y (red.). *Mörk magi i vita medier*. s. 72–84. Stockholm: Carlsson.
- Hoffman, C. och Moe, V. (red.) (2017). *Attitudes Towards Jews and Muslims in Norway 2017 – Population Survey and Minority Study*. Oslo: Center for Studies of the Holocaust and Religious Minorities.

Hylland Eriksen, T. (2014). *Rötter och fötter: Identitet i en föränderlig tid*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

Iganski, P. (2008a). Criminal Law and the Routine Activity of 'Hate Crime'. *Liverpool Law Review*. Vol 29: (1): 1–17.

Iganski, P. (2008b). *Hate Crime and the City*. Bristol: Policy Press.

Integrationsverket (2007). *Integrationsbarometer 2007: En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*. Rapport 2007:4. Norrköping: Integrationsverket.

Jakku, N. (2019). *Muslimska kvinnors mobilitet. Möjligheter och hinder i de liberala idealens Sverige*. Centrum för teologi och religionsvetenskap. Lund: Lunds universitet.

Jakku, N. och Waara, A. (2017). Muslimsk klädsel i vita rum. I: Hübinette, Tobias (red.). *Ras och vithet. Svenska rasrelationer igår och idag*. Lund: Studentlitteratur.

Kaati, L., Cohen, K., Akrami, N. och Shrestha, A., m.fl. (2019). *Digitalt slagfält. En studie av radikalnationalistiska digitala miljöer*. Rapport: FOI-R--4813--SE. FOI.

Khan-Ruf, S. (2021). The European far right and the Covid-19 pandemic. I: Mulhall, J. och Khan-Ruf, S. *State of hate – Far right extremism in Europe*. London: HOPE not hate Charitable Trust.

Kolankiewicz, M. (2015). *Anti-Muslim Violence and the Possibility of Justice*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Kulturdepartementet (2016). *Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Kulturdepartementet (2017). *Till det fria ordets försvar – åtgärder mot utsatthet för hot och hat bland journalister, förtroendevalda och konstnärer*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Kumar, D. (2012) *Islamophobia and the Politics of Empire*. Chicago: Haymarket Books.

Lagerlöf, D., Leman, J. och Bengtsson, A. (2011). *Den antimuslimska miljön. Idéerna, profilerna och begreppen*. Rapport 2011:1. Stockholm: Expo Research 2011.

Larsson, G. (2005). The Impact of Global Conflicts on Local Contexts: Muslims in Sweden after 9/11 – the Rise of Islamophobia, or New Possibilities? *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 16, No. 1, s. 29–42.

Larsson, G. (2006). *Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi*. Stockholm och Göteborg: Makadam.

Larsson, G. (2012). The Fear of Small Numbers: Eurabia Literature and Censuses on Religious Belonging, *Journal of Muslims in Europe*, Vol. 1, s. 142–165.

Larsson, G. och Sander, Å. (2015). An Urgent Need to Consider How to Define Islamophobia, *Bulletin for the Study of Religion*, Vol. 44, No. 1, s. 13–17.

Larsson, G. och Stjernholm, S. (2014). *Främlingsfientliga handlingar mot trossamfund: en kartläggning av religiösa gruppers och individers utsatthet i Sverige 2014*. Stockholm: Nämnden för statligt stöd till trossamfund.

Larsson, G. och Sorgenfrei, S. (2020). Religion, migrations och polisiärt arbete. I: Larsson, G., Sorgenfrei, S. och Viklund, T., *Religion, migration och polisiärt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Leonard, C. H., Annas, G. D., Knoll IV, J. L., och Tørrissen, T. (2014). The case of Anders Behring Breivik – Language of a lone terrorist. I: *Behavioral sciences & the law*, 32(3), s. 408–422.

Listerborn, C. (2014). Geographies of the veil: violent encounters in urban public spaces in Malmö, Sweden. Social and cultural geography. London: Routledge.

Lowles, N. (2021). Polling: Attitudes across Europe. I: Mulhall, J. och Khan-Ruf, S. *State of hate - Far right extremism in Europe*. London: HOPE not hate Charitable Trust.

Löwander, B. och Lange, A. (2010). *Den mångtydiga toleransen – En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.

Löwander, B. och Hagström, M. (2011). *Antisemitism och islamofobi – utbredning, orsaker och preventivt arbete*. Stockholm: Forum för levande historia.

Mellgren, C. (2018). Utsatthet för hatbrott – grupper, frågor och metoder. I: Heber, A. och Roxell, L. *Att odla kriminologi. Perspektiv på brott och utsatthet*. Stockholm: Stockholms universitet.

Mishra, S. (2007). “Saving” Muslim Women and Fighting Muslim Men: Analysis of Representations in The New York Times. *Global media journal*. Vol 6.

Modood, T. (2005). *Multicultural Politics: Racism, Ethnicity and Muslims in Britain*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Otterbeck, J. och Bevelander, J. (2006). *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Otterbeck, J. (2018). Identification of Young Muslims in Scandinavian Society. *The Collection of the Reports of the II International Conference. Islam in a modern secular state*. (Bishkek, November 15–16, 2018), s. 231–233.
- Partridge J., D. (2012). *Hypersexuality and Headscarves: Race, Sex, and Citizenship in the New Germany*. Bloomington Indiana: Indiana University Press.
- Paluck, E., Green, S., och Green, D. (2019). The contact hypothesis re-evaluated. *Behavioural Public Policy*, 3(2), 129–158.
- Pickel, G. och Cemal, Ö. (2018). Islamophobia Without Muslims? The “Contact Hypothesis” as an Explanation for Anti-Muslim Attitudes – Eastern European Societies in a Comparative Perspective. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, Online, Vol. 12 (2): 162–191.
- Perocco, F. (2018). *Anti-migrant Islamophobia in Europe. Social roots, mechanisms and actors*. REMHU: Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana. Vol. 26. S. 25–40.
- Polismyndigheten (2019). *Åtgärder mot hatbrott. Återredovisning av regeringsuppdrag*. Dnr: A487.486/2018. Publicerad mars 2019.
- Rashid, N. (2017). ‘Everyone is a feminist when it comes to Muslim women’: Gender and Islamophobia. I: Elahi, F. och Khan, O. (red.), *Islamophobia. Still a challenge for us all*. London: Runnymede Trust.
- Ring, J. och Morgentau, S. (2004). *Intolerans: Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet och Forum för Levande Historia.
- Elahi, F. och Khan, O. (red.) (2017). *Islamophobia. Still a challenge for us all*. London: Runnymede Trust.
- Roxell, L. (2011): Hate, Threats, and Violence. A Register Study of Persons Suspected of Hate Crime. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 12:2, 198–215.
- Severin, J. (2014). *Tid för tolerans. En studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Sixtensson, J. (2009). Hemma och främmande i staden – kvinnor med slöja berättar. *Malmö University Publications in Urban Studies* 4. Malmö: Institutionen för urbana studier, Malmö högskola.

Songur, W. och Englund, C. (2007). *Attityder till islam och muslimer: Intervjuer med två generationer svenska män*. Integrationsverkets årsrapport 2007. Norrköping: Integrationsverket.

Sorgenfrei, S. (2018). *Islam i Sverige*. Stockholm: Myndigheten för stöd till trossamfund.

SOU 2005:56. *Det blågula glashuset*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2020:56. *Det demokratiska samtalet i en digital tid. Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SST (2021). *Uppdrag att höja kunskap om säkerhet för moskéer och muslimska församlingar*. Stockholm: Myndigheten för stöd till trossamfund.

Sue, D. W. (2010). *Microaggressions in Everyday Life: Race, Gender, and Sexual Orientation*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

Svensson, M. (2019). *Hur klass gör skillnad: Klasspositionens betydelse för rasistiska och negativt särkiljande praktiker*. Doktorsavhandling. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Säkerhetspolisen (2020). *Säkerhetspolisens årsbok 2019*. Stockholm: Säkerhetspolisen.

Thurfjell, D. (2020). Nio lärdomar om religion. I: Larsson, G., Sorgenfrei, S. och Viklund, T. *Religion, migration och polisiärt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Tiby, E. (2010). "Hatbrott, monster, mönster och möjligheter". I: Deland, M., Hertzberg, F. och Hvitfeldt, T. (red.). *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Uppsala: Uppsala universitet.

Vetenskapsrådet (2017). *Rasism på arbetsmarknaden: En inventering av forskningsläget 2017*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Weibull, L. (2016). Svenskarna och världsreligionerna. I: Ohlsson, J., Oscarsson, H. och Solevid, M. (red). *Ekvilibrum*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Wigerfelt, B. och Wigerfelt, A. (2015). Antisemitiska och antiromska hatbrott i Sverige – erfarenheter, konsekvenser och hantering av utsatthet. *Socialvetenskaplig tidskrift*. Volym 22, nr 3, s. 265–282.

Wigerfelt, B. och Wigerfelt, A. (2017). *Hatbrott på grund av främlingsfientliga och rasistiska motiv, en kunskapsöversikt*. Rapport 2017:2. Stockholm: Delmi.

- Willander, E. (2019). *Sveriges religiösa landskap – samhörighet, tillhörighet och mångfald under 2000-talet*. Stockholm: Myndigheten för stöd till trossamfund.
- Zempi, I. och Chakraborti, N. (2014). *Islamophobia, Victimisation and the Veil*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Zine, J. (2004). Anti-Islamophobia Education as Transformative Pedagogy: Reflections from the Educational Front Lines. *American Journal of Islamic Social Sciences*, 21(3), s. 110–119.
- Åklagarmyndigheten (2016). *Hatbrott*. RättsPM 2016:8. Malmö: Åklagarmyndigheten, utvecklingscentrum Malmö.
- Åklagarmyndigheten (2018). *Hets mot folkgrupp på sociala medier*. RättsPM 2018:3. Malmö: Åklagarmyndigheten, utvecklingscentrum Malmö.
- Åklagarmyndigheten (2019). *Förtal och förolämpning. Särskilt om handläggning och åtalsprövning*. Stockholm: Åklagarmyndigheten, utvecklingscentrum Stockholm.

Hur yttrar sig hatbrott mot muslimer?

Den frågan blir allt viktigare att besvara, i takt med en ökad rapportering om rasistiska och islamofobiska idéströmningar och hatbrott, både i Sverige och runt om i Europa. Det har desto större aktualitet ju fler personer i Sverige som är muslimer och ju fler som därmed kan utsättas för fördomar, diskriminering och hatbrott till följd av sin religiösa tro.

I denna rapport beskrivs de islamofobiska hatbrottens karaktär, var de begås och mot vem, samt vilka konsekvenser som dessa handlingar har för de utsatta. Rapporten belyser också icke-brottsliga uttryck för islamofobi, i form av negativa föreställningar och attityder som finns mot islam och muslimer. Rapporten riktar sig främst till regeringen, men även till rättsväsendets aktörer och till dig som vill veta mer om islamofobins uttryck i Sverige.

Rapporten visar på bredden i de islamofobiska uttrycken och utgör ett kunskapsunderlag för att kunna arbeta vidare med förebyggande åtgärder mot hatbrott, diskriminering och andra kränkningar som drabbar muslimer.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • E-POST info@bra.se • www.bra.se